

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Dergisi
Erzincan Law Review

Cilt/Vol: 29 Sayı/No: 1 Haziran/June 2025

**Organik Kanunlar: Şekli ve Maddi Yönleriyle Normatif
Bir Çalışma**

**Organic Acts: A Normative Study with Formal and Contextual
Aspects**

  Doç. Dr. Hakan KOLÇAK*
 10.60002/ebyuhfd.1674907

ÖZ

Organik kanunlar, 1950’li yıllardan itibaren birçok anayasada doğrudan düzenlenen kanun türlerindendir. Bu çalışma, mevzubahis kanun türüne ilişkin öğretilerdeki normatif çalışma eksikliğinin giderilmesini gaye edinmekte ve nihai maddede organik kanunların Türkiye’de uygulanabilirliğinin analizi için gerekli zemini inşa etmeyi hedeflemektedir. Çalışma kapsamında organik kanunlara dair düzenleme içeren 36 devlet anayasası incelenerek şekli ve maddi yönleriyle bahse konu kanun türüne ilişkin genel çıkarımlar elde edilmektedir. Organik kanunların ulusal normlar hiyerarşilerinde anayasaların bir basamak altında bulundukları ve genel itibarla önleyici denetim aracılığıyla anayasaya uygunluk denetimine tabi tutuldukları şekli analiz bağlamında tespit edilmektedir. Organik kanun önerileri

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı.

Makale Bilgisi/Article Info: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received: 12.04.2025 | Kabul/Accepted: 02.05.2025.

Bu makale, intihal programında taranmış ve iki (kör) hakem incelemesinden geçmiştir. This article was submitted in a plagiarism program and reviewed by two (blind) referees.

Atıf/Cite as: Hakan Kolçak, “Organik Kanunlar: Şekli ve Maddi Yönleriyle Normatif Bir Çalışma”, EBYÜ-HFD, C. 29, S. 1, Haziran 2025, (63-99).

Bu makale **Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası** lisansı ile lisanslanmıştır.

için uygulanan esaslar ile alelade kanunlarda uygulananlar arasında bazı istisnaların mevcudiyetine rağmen keskin farklılıkların bulunmadığı; ancak organik kanun önerilerinin görüşülme ve kabul esaslarının alelade kanunlardan anlamlı farklılıklar barındırdığı çalışmada ortaya konmaktadır. Çalışmada ileri sürülen bir diğer genel çıkarım, organik kanunların maddi açıdan geniş çeperli bir düzenleme alanına sahip olmalarına ilişkindir. Devletin temel nitelikleri dâhil olmak üzere anayasal düzenin genel esasları, seçim esasları, idari ve siyasi teşkilat yapılarına dair düzenlemeler, temel hakların korunması ve bazı temel hakların kullanımı ile sınırlandırılmasına dair müstakil rejimlerin inşası ve devlet temel erklerinin kuruluğu, işleyişi ve birbirleri arasındaki ilişkilere yönelik düzenlemeler, söz konusu geniş çeperli alanda yer almaktadır. Not edilenlerin dışındaki birçok hususun da müstakil dinamikler doğrultusunda organik kanunla düzenlenmesi mümkündür. Nitekim devletlerarası antlaşmaların onaylanmasından doğal kaynakların kullanımına kadar çeşitli alanlarda organik kanunla düzenleme yapılmasını normlaştıran örnekler de çalışma kapsamında sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kanun türleri, organik kanunlar, kardinal kanunlar, teşkilat kanunları, normatif hukuk, karşılaştırmalı anayasa hukuku.

ABSTRACT

Several provisions on organic acts have been included in many constitutions since the 1950s. The relevant literature does not pay enough attention to the normative studies on this type of legislative act. The aim of this article is to fill the aforementioned research gap and ultimately construct the arena paving the way for scrutinising whether organic acts are applicable in Turkey. 36 constitutions involving at least a provision on organic acts are examined within the scope of the article, eventually resulting in general conclusions with formal and contextual aspects. As a corollary of the formal analysis, the article argues that organic acts are one step below constitutions in the hierarchy of national norms, and that such acts are generally subject to the preventive model of constitutional review. The study also reveals that there are no sharp differences between the principles applied to organic bills and those applied to ordinary bills in the presence of few exceptions. However, the principles of discussion and adoption applied to organic bills have significant differences from those of their ordinary counterparts. Another general conclusion of the study is that organic acts touch upon numerous issues in a contextual manner. The followings only represent a brief list of such issues: general principles of constitutional order – e.g. fundamental characteristics of the state – electoral principles, provisions on the organisational structure of the administrative and political systems, the establishment of specific regimes for the maintenance of fundamental rights and for the exercise and limitation of certain fundamental rights, provisions on the construction and functions of the basic powers of the state as well as their relationship to each other. It is also possible

for organic acts to deal with other issues determined by the particular dynamics of states (e.g. the ratification of treaties and the use of natural resources).

Keywords: Types of act, organic acts, cardinal acts, institutional acts, normative law, comparative constitutional law.

GİRİŞ

Teşkilat kanunları (*institutional acts*) veya kardinal kanunlar (*cardinal acts*) olarak da bilinen ve genel itibarla nitelikli çoğunluk kaydına tabi kanun türleri arasında sıralanan organik kanunlar (*organic acts*), 1958 Fransız Anayasası (m. 46) ile doğrudan anayasal düzeyde tanınmış ve düzenlenmiştir.¹ Söz konusu kanun türü, Afrika kıtasındaki dekolonizasyon sürecinde bağımsızlığını kazanan Cezayir, Senegal ve Tunus başta olmak üzere birçok Frankofon (*Francophone*) veya Fransızca-konuşan (*French-speaking*) devletin hukuk düzeninde karşılık bulmuştur.² İspanya ve Portekiz'deki otoriter rejimlerin yıkılması sonrasında inşa edilen yeni anayasal düzenler bağlamında da organik kanunlar referans noktası olmuş; 1976 Portekiz Anayasası (m. 136/3) ve 1978 İspanyol Anayasası (m. 81), organik kanunlara yönelik çeşitli hükümleri normlaştırmıştır.³

İspanyol örneği, Latin Amerika'daki devletler tarafından takip edilmiş; Ekvador, Kolombiya, Şili ve diğer bazı Güney Amerika devletleri, ulusal mevzuatlarının kaynakları arasında organik kanunlara yer vermiştir.⁴ Mevzu bahis kanun türü, Orta ve Doğu Avrupa'da yaşanan demokratik geçiş süreçleri sonrasında yapılan anayasalarda da yer bulmuş; 1991 Hırvat Anayasası (m. 15/2 ve 83/1-2), 1991 Rumen Anayasası (m. 73), 1994 Moldova Anayasası (m. 72), 1995 Gürcü Anayasası (m. 45) ve 2011 Macar Anayasası (m. T/4), organik kanunlara dair pek çok hüküm normlaştırmıştır.⁵

1 1958 Fransız Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/France_2008, E.T. 09.04.2025.

2 Boldizsár Szentgáli-Tóth, "Organic Laws and the Principle of Democracy in France and Spain", *Pro Futuro: A Jövő Nemzedékek Joga*, C. 9, S. 4, 2020, s. 63.

3 1976 Portekiz Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Portugal_2005, E.T. 09.04.2025; 1978 İspanyol Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Spain_2011, E.T. 09.04.2025.

4 Szentgáli-Tóth, s. 63.

5 1991 Hırvat Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Italy_2020, E.T. 09.04.2025; 1991 Rumen Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Romania_2003, E.T. 09.04.2025; 1994 Moldova Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Moldova_2016, E.T. 09.04.2025; 1995 Gürcü Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Georgia_2018, E.T. 09.04.2025;

1950’li yıllardan sonra bilinirliği artan organik kanunlara dair çalışmaların öğretide sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir. Önemle belirtmek gerekir ki, bahse konu kanun türünün normatif yöntemle analizini amaçlayan eser sayısı oldukça azdır.⁶ Söz konusu eserlerin bir kısmı, organik kanunların demokrasi veya anayasa yargısının gelişimine etkisini incelemiştir.⁷ Diğerleri ise bölgesel ya da yerel ölçekte sınırladıkları örneklem kümesi üzerinden organik kanunları betimlemeyi gaye edinmiştir.⁸ Türk öğretisindeki az sayıda eser de not edilen ikinci küme içinde kalan ve genellikle

2011 Macar Anayasası’na erişim için bakınız: https://consti-tuteproject.org/constitution/Hungary_2016, E.T. 09.04.2025.

- 6 Normatif yöntem, anayasa hukuku bakımından işlevsel kılınabilecek iki temel yöntemden biridir. Anayasa hukukuna özgülenebilecek bir konu, yalnız bir devlet anayasası ve bu anayasanın tesis ettiği anayasal düzen odaklı biçimde özel ve somut olarak araştırıldığında hukuk dogmatikliği yönteminden istifade edilmiş olur. Aynı konu, çeşitli anayasalar dikkate alınarak genel ve soyut biçimde araştırıldığında ise normatif yöntem marifetiyle şekillenen anayasa hukuku eseri ortaya çıkar. Gerek öz bir şekilde temas edilen iki yöntem gerek anayasa hukukuna has diğer metodolojik analizler için bakınız: Vicki **Jackson**, “Comparative Constitutional Law: Methodologies”, The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law, Editörler, Michel Rosenfeld/András Sajó, Oxford University Press, Oxford 2012, s. 54-74; Günter **Frankenberg**, Comparative Constitutional Studies: Between Magic and Deceit, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2018, s. 67-111; Gary **Jacobsohn**/Miguel **Schor**, “Introduction: The Comparative Turn in Constitutional Theory”, Editörler, Gary Jacobsohn/Miguel Schor, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2018, s. 1-21; Ran **Hirschl**, “Comparative Methodologies”, The Cambridge Companion to Comparative Constitutional Law, Editörler, Roger Masterman/Robert Schütze, Cambridge University Press, Cambridge 2019, s. 11-39; Niels **Petersen**/Konstantin **Chatziathanasiou**, “Empirical Research in Comparative Constitutional Law: The Cool Kid on the Block or All Smoke and Mirrors?”, International Journal of Constitutional Law, C. 19, S. 5, 2021, s. 1810-1834.
- 7 Söz konusu eserlerden bazıları için bakınız: **Szentgáli-Tóth**, s. 62-74; Boldizsár **Szentgáli-Tóth**, “The Scope of Qualified Law: Comparative Analysis”, 22nd International Academic Conference (Prague, Czechia, 22-25 March, 2016), s. 267-277; Jennifer **Gitiri**/Boldizsár **Szentgáli-Tóth**, “The Organic Laws in Francophone Africa and the Judicial Branch: A Contextual Analysis”, Speculum Juris Law Journal, C. 35, S. 1, 2021, s. 1-24.
- 8 Mevzubahis eserlerden bazıları için bakınız: Gábor **Schweitzer**, “Fundamental Law – Cardinal Law – Historical Constitution: The Case of Hungary Since 2011”, Journal on European History of Law, C. 4, S. 1, 2013, s. 124-128; Mauro **Mazza**, “The Hungarian Fundamental Law, the New Cardinal Laws and European Concerns”, Acta Juridica Hungarica, C. 54, S. 2, 2013, s. 140-155; Iryna **Kunenko**/Svitlana **Poliarush-Safronenko**/Oksana **Lapka**, “The Concept and Significance of Constitutional and Organic Laws in Legal Science and Legislation of Different Countries”, Journal of International Legal Communication, C. 4, S. 1, 2022, s. 65-74.

Fransız örneği ışığında organik kanunları anlamlandırmayı hedefleyen niteliktedir.⁹ Mevzubahis anlamlandırma süreci, organik kanunlara yönelik düzenleme yapan her bir anayasa bakımından değerlendirme yapılarak zenginleştirilebilir. Söz konusu yönde adım vasıtasıyla öğretiyeye katkı sunma teşebbüsü içindeki bu çalışma ile organik kanun türüne ilişkin hüküm barındıran 36 devlet anayasası, örneklem kümesi olarak belirlenmiş ve organik kanun türü, bahse konu anayasalar dairesinde şekli ve maddi açıdan analize tabi tutulmuştur.

Araştırmanın örneklem kümesindeki devletlerin büyük çoğunluğu Afrika kıtasında yer almakla birlikte organik kanun türüne anayasal düzenlerinde alan açan Asya, Amerika, Avrupa ve Okyanusya devletleri de araştırma kapsamında incelenmektedir.¹⁰ Araştırmada birincil kaynak olarak kullanılan devlet anayasalarının İngilizce çevirilerine erişim için Karşılaştırmalı Anayasalar Projesi (*Comparative Constitutions Project*, CCP) öncülüğünde hazırlanan ve küresel bazda saygınlığı olan *Constitute Project* veri tabanından istifade edilmiştir.¹¹ Araştırmanın kavramsal çerçevesinin inşasında ise monografiler ve araştırma makaleleri gibi kütüphane temelli kaynakların yanı sıra mevzuat kaynakları ve çeşitli mahkeme kararlarından da yararlanılmıştır.

Organik kanunlar özelinde öğretideki ihmali bertaraf etme teşebbüsü içindeki bu çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır. Mevzubahis kanun

-
- 9 Söz konusu eserlerden bazıları için bakınız: İbrahim **Araç**/Şeref **İba**, “Türkiye’de Yasa Önerisi Hazırlama ve Norm Koyma Tekniği ve Yasamacı Mesleğinin Nitelikleri Üzerine”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 58, S. 3, 2003, s. 44; Fahri **Bakırcı**, “Kod Yasa – Çerçeve Yasa Ayrımı Üzerine”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 54, S. 3, 2005, s. 229-230; Abbas **Kılıç**, “Organik Kanun Kavramı ve Organik Kanunun Türkiye’de Uygulanabilirliği”, Uluslararası Necmettin Erbakan Hukuk Kongresi (Konya, Türkiye, 13-15 Mayıs, 2022), s. 43-46.
 - 10 Araştırmanın örneklem kümesindeki devletler şunlardır: Angola, Benin, Burkina Faso, Burundi, Cezayir, Çad, Demokratik Kongo, Dominik, Fas, Fildişi Sahili, Filipinler, Fransa, Gabon, Gürcistan, Hırvatistan, İspanya, Kolombiya, Komorlar, Kongo, Macaristan, Madagaskar, Moldova, Moritanya, Nijer, Panama, Papua Yeni Gine, Peru, Romanya, Ruanda, Senegal, Şili, Tayland, Togo, Tunus, Venezuela ve Yeşil Burun Adaları.
 - 11 Teksas ve Şikago Üniversitelerinin destekleriyle yürütülen ve CCP himayesinde geliştirilen *Constitute Project* veri tabanı, akademisyenler tarafından karşılaştırmalı analizler için kullanılmakla kalmayıp anayasa yapım sürecindeki birçok devletin resmî makamlarınca da yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. CCP hakkında daha fazla bilgi için bakınız: <https://comparativeconstitutionsproject.org/>, E.T. 06.04.2025; *Constitute Project* veri tabanına erişim için bakınız: <https://www.constituteproject.org>, E.T. 06.04.2025.

türünün kavramsal çerçevesi çalışmanın ilk bölümünde tartışılacaktır. Örneklem kümesindeki anayasalar ışığında organik kanunların şekli analizi ikinci bölümde gerçekleştirilecektir. Üçüncü ve son bölümde ise organik kanunların maddi analizi tamamlanacaktır.

I. KAVRAMSAL AÇIDAN ORGANİK KANUNLAR

Kanun, yasama fonksiyonunu oluşturan yasama işlemlerinin ilk akla gelenlerindendir.¹² Mevzubahis yasama işlemi, iki ayrı ölçüt kullanılarak tanımlanabilmektedir.¹³ Maddi ölçüt işlevsel kılınarak tanımın yapılması durumunda, ilgili yasama işleminin içeriğine odaklanılmakta; işlemin kimin tarafından yapıldığına, normlar hiyerarşisindeki yerine ve ismine bakılmaksızın genel, soyut, nesnel, bilinebilir, öngörülebilir ve erişilebilir nitelikteki hukuk kuralları kanun olarak adlandırılmaktadır.¹⁴ Anayasa Mahkemesi (AYM), gerek 1961 Anayasası gerek 1982 Anayasası döneminde verdiği çeşitli kararlarda, maddi ölçütü referans alarak kanunun niteliklerini belirleme noktasında adım atmıştır.¹⁵ Örneğin 1961 Anayasası döneminde verilen bir kararda AYM, kanunun içerik itibarıyla “*kamu yararına olarak geleceği düzenleyici, mücerret, şahsi olmayan*” niteliklere sahip olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁶ AYM, 1982 Anayasası döneminde verdiği bir kararda ise kanunu içerik yönünden “*nesnel, soyut, genel ve sürekli*” nitelikleri olan, etki bakımından da “*objektif hukuk alanında yeni durum yaratan ya da var olan bir durumu düzenleyen veya ortadan kaldıran kural-işlem*” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁷

12 Ayhan **Döner**, Anayasa Hukuku: Genel Esaslar, 2. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2023, s. 217; Ömer **Anayurt**, Anayasa Hukuku: Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar), 6. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023, s. 689.

13 Yasama işlemi olarak kanunun tanımlanmasında maddi ve şekli ölçütlerin kullanımının rasyonel temele dayandığını ileri süren görüşler öğretilerde yer almaktadır. Ancak bazı yazarlar tarafından kanunun sadece şekli ölçüt yönünden tanımlanabileceği belirtilmektedir. Bahse konu görüşler hakkında bakınız: Tolga **Şirin**, Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Kanun Kavramı, 2. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 273-287.

14 **Anayurt**, s. 690.

15 Nihan **Yancı Özalp**, “Türkiye’de Yasa Yapımı: Nicelik Sorunu Mu, Nitelik Sorunu Mu?”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 61, S. 1, 2006, s. 272-273.

16 AYM, E. 1963/124, K. 1963/243, 11.10.1963, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1963/24-3?EsasNo=1963%2F124>), E.T. 09.04.2025.

17 AYM, E. 1990/31, K. 1990/24, 24.09.1990, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1990/24?Esas-No=1990%2F31>), E.T. 09.04.2025. Benzer yöndeki kararlar için bakınız: AYM, E. 2001/353, K. 2002/87, 26.09.2002, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2002/87?EsasNo=2001%2F353>

Yasama işlemi olan kanunu sadece maddi ölçüt gözeterek yürütme organınca çıkarılan tüzük, yönetmelik, yönerge ve diğer düzenleyici işlemlerden veyahut yargı organınca çıkarılan içtüzüklerden ayırmak mümkün değildir.¹⁸ Söz konusu mevzuat kaynaklarının tamamı, maddi ölçütün kanun nitelendirmesi için aradığı koşulları sağlamaktadır.¹⁹ Ayrıca not edilmelidir ki, yasama işlemi olarak kanunların tamamı genel ve soyut nitelikte değildir.²⁰ Örneğin 24.11.1934 tarihli ve 2587 sayılı Kemal Öz Adlı Cumhuriyetimize Verilen Soyadı Hakkında Kanun, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal ATATÜRK'e soyadını veren özel ve somut niteliktedir.²¹ 18.02.1948 tarihli ve 5186 sayılı Atatürk'ün Kız Kardeşi Makbule Atadan'a Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanması Hakkında Kanun ile 07.07.1948 tarihli ve 5245 sayılı İdil Biret ve Suna Kan'ın Yabancı Memleketlere Müzik Tahsiline Gönderilmesine Dair Kanun için de benzeri nitelendirmenin yapılması mümkündür.²²

Öğretideki bir görüşe göre, maddi ölçüt yeknesak olmayıp, geniş ve dar mahiyette kullanılabilir.²³ Geniş anlamda maddi kanun, ilgili işlemin yalnız muhtevasına dair anlam taşıırken, dar anlamda maddi kanun sadece

-
-), E.T. 09.04.2025; AYM, E. 2003/12, K. 2004/69, 16.06.2004, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/20-04/69?EsasNo=2003%2F12>), E.T. 09.04.2025; AYM, E. 2003/112, K. 2006/49, 06.04.2006, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2006/49?KelimeAra%5B0%5D=genel%2C%20soyut&page=4>), E.T. 09.04.2025; AYM, E. 2012/19, K. 2013/17, 17.01.2013, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/-2013/17?KelimeAra%5B0%5D=genel%2C%20soyut&page=2>), E.T. 09.04.2025; AYM, E. 2011/42, K. 2013/60, 09.05.2013, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2013/60?KelimeAra%5B0%5D=genel%2C%-20soyut&page=3>), E.T. 09.04.2025; AYM, E. 2012/18, K. 2013/80, 18.06.2013, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2013/80?KelimeAra%5B0%5D=genel%2C%20soyut&page=3>), E.T. 09.04.2025.
- 18 Kemal **Gözler**, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 27. Bası, Ekin Yayınevi, Bursa 2023, s. 235; Abdurrahman **Eren**, Anayasa Hukuku Dersleri: Genel Esaslar – Türk Anayasa Hukuku, 6. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2024, s. 679.
- 19 **Gözler**, s. 235.
- 20 Kemal **Gözler**, Anayasa Hukukunun Genel Esasları: Ders Kitabı, 14. Bası, Ekin Yayınevi, Bursa 2022, s. 347.
- 21 2587 sayılı Kanunun tam metnine erişim için bakınız: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2587.pdf>, E.T. 08.04.2025.
- 22 5186 sayılı Kanunun tam metnine erişim için bakınız: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KA-RARLAR/kanuntbmmc030/kanuntbmmc030/kanuntbmmc03005186.pdf, E.T. 08.04.2025. 5245 sayılı Kanunun tam metnine erişim için bakınız: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc-c030/kanuntbmmc030/kanuntbmmc03005245.pdf, E.T. 08.04.2025.
- 23 Yavuz **Atar**, Türk Anayasa Hukuku, 16. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023, s. 199.

yasama organı tarafından çıkarılan ve “yürürlüğe girmesinden itibaren toplum için uyulması zorunlu olan genel, soyut ve sürekli kuralları ihtiva eden bir işlemdir”.²⁴ Yasama organı vurgusu, esas itibarla dar anlamda maddi kanun tanımında şekli ölçütün kısmen referans alındığını göstermektedir.²⁵ Şekli ölçüt doğrultusunda yapılan tanımda, içeriksel özelliklerden bağımsız olarak kanunun kimin tarafından yapıldığına bakılmakta; yasama organı tarafından anayasa ve ilgili diğer mevzuat hükümleri uyarınca belirlenen yasa yapma usullerine göre yapılmış tüm kurallar kanun olarak nitelendirilmektedir.²⁶ Şekli kanun tanımına işlenen usul vurgusu

24 **Atar**, s. 199.

25 Kanun, Kara Avrupası Hukuk Sistemi ve bu sistemin tesiri altındaki gelişmiş hukuk düzenlerinde maddi ölçütten ziyade şekli ölçüt işlevsel kılınarak tanımlanmaktadır. Nitekim Türk pozitif anayasa hukukunda kanunun şekli anlamıyla tanımlandığına dair görüşler öğretilde baskındır. AYM ise her iki ölçütü hesaba katan ve dar anlamda maddi ölçüt özelinde somutlaşan bir yöntemle kanunu tanımlamaktadır. Örneğin vergilerin kanuniliği ilkesini yorumladığı bir kararında AYM; “*vergilerin kanuniliği ilkesi, vergilere ilişkin düzenlemelerin gerek şekli gerekse maddi anlamda kanunla yapılmasını gerektirmektedir. Başka bir deyişle vergilerin kanuniliği ilkesi, devletin vergilendirme yetkisinin genel, soyut, objektif, vergiye ilişkin esaslı unsurlara yer veren ve yasama organı tarafından anayasal usullere uygun olarak çıkartılan kanunlarla kullanılması anlamına gelmektedir.*” şeklinde hüküm kurmuştur. Söz konusu AYM kararına erişim için bakınız: AYM, E. 2020/11, K. 2023/98, 18.05.2023, § 42, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2023/98?KelimeAra%5B%5D=genel%2C%20soyut>), E.T. 08.04.2025. Benzeri yöndeki karar için bakınız: AYM, E. 2024/68, K. 2024/167, 24.09.2024, § 24, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2024/167?KelimeAra%5B%5D=genel%2C%20soyut>), E.T. 08.04.2025. Öğretildeki görüşler için ayrıca bakınız: **Anayurt**, s. 690; **Atar**, s. 200; Zafer **Gören**, Anayasa Hukuku, 2. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2015, s. 174; Erdoğan **Teziç**, Anayasa Hukuku, 20. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2016, s. 17; Ergun **Özbudun**, Türk Anayasa Hukuku, 17. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2017, s. 209-210; Zehra **Odyakmaz/Ümit Kaymak**, Anayasa Hukuku, 25. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021, s. 97.

26 Bazı yazarlar, ‘yasa koymak’ ve ‘yasa yapmak’ arasında fark bulunduğunu, yasa yapımını yasama ve yürütme organlarının birlikte gerçekleştirdiği, yasa koymayı ise yasama organı tarafından gerçekleştirilen bir faaliyet olduğu ileri sürülmektedir. Not edilen farklılık öğretilde kabul görmüş olsa da söz konusu iki ibare, eş anlamlı olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Bu eser dairesinde de yasa yapma usulü veya yasa yapımı öbekleri, yasa koyma usulünün ya da yasa koymanın eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Bahse konu iki kavram arasındaki farklılık hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Ayhan **Döner**, Türk Anayasa Hukuku, 6. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2025, s. 422. Şekli anlamda kanun tanımına ilişkin daha fazla bilgi için ayrıca bakınız: **Atar**, s. 198; İbrahim Özden **Kaboğlu**, Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), 18. Bası, Legal Yayıncılık, İstanbul 2024, s. 123.

ise kanunların diğer yasama işlemleri olan parlamento kararları ve bilgiye sunma (bildirici) işlemlerinden farklılığını ortaya koymaktadır.²⁷

Şekli anlamda kanun olarak nitelendirilebilecek yasama işlemleri, öğretideki analitik çözümlemeler dairesinde çeşitli türlere ayrılmaktadır.²⁸ Bahse konu türlerin ilki kod kanunlardır. “[B]aşlı başına bir alanı düzenleyen ve mevcut herhangi bir kanunda değişiklik yapmayan” kod kanunlar,²⁹ bazı yazarlarca temel kanun olarak da nitelendirilmektedir.³⁰ Mevzu bahis kanun türleri arasında fark olduğunu ileri süren görüşler de bulunmaktadır.³¹ Öğretideki bir görüşe göre, temel kanunlar müstakil bir alanı düzenlerken yürürlükteki kanunlarda da değişiklik yapabilir.³² Bu yönüyle temel kanunların kod kanunlardan geniş kapsamlı olduğu ileri sürülebilir.³³ Müstakil bir alanı düzenlemeksizin yürürlükteki kanunları değiştiren ya da söz konusu kanunlara ek yapan kanunlar ise çerçeve veya taşıyıcı kanun olarak tanımlanmaktadır.³⁴ Söz konusu değişiklikleri veyahut ekleme-leri, birden fazla kanunda ve farklı konularda yapan kanunlar da torba kanun olarak nitelendirilmektedir.³⁵ Benzeri çeşitlilikte değişiklik veya ekleme-ler yapan paket kanunlar, sadece tek amaca yönelik olan ve tematik

27 Yasama işlemi türü olarak bilgiye sunma işlemleri veya bildirici işlemler hakkında bilgi için: **Araç/İba**, s. 40; Şeref **İba**, “Karşılaştırmalı Bir Parlamento Hukuku Analizi: ‘Torba Kanun’ Nedir, Ne Değildir?”, *Adalet Dergisi*, S. 72, 2024, s. 66.

28 Kanun türleri yönünden bu çalışmada öz bir şekilde değerlendirme yapılmış olup, analitik değerlendirmeler ışığında çeşitli bağımlı ve bağımsız değişkenler kullanılarak kanunların farklı gruplara ayrılması da olasıdır. Nitelikli çoğunluk kaydına tabi olan/olmayan kanunlar, anayasaya aykırılığı ileri sürülen/sürüleemeyen kanunlar, inkılap kanunları, genel/özel kanunlar, sürekli/sürekli kanunlar, geçici kanunlar (kanunu muvakkat), model kanunlar ve karşılaştırmalı anayasa hukuku yöntemleri bağlamında süper, sembolik ve deneysel kanunlar gibi çeşitli sınıfların oluşturulması mümkündür. Not edilen tasnif yöntemlerine dair kapsamlı bilgi için bakınız: **Şirin**, s. 32-72; Şeref **İba**, *Parlamento Hukuku*, 9. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2024, s. 124-133.

29 Taner **Geçmez**, “Özel Yasama Yöntemi Olarak Temel Kanun”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, C. 25, S. 104, 2013, s. 267.

30 **Araç/İba**, s. 44.

31 **Bakırcı**, s. 233.

32 **Geçmez**, s. 267.

33 **Geçmez**, s. 267.

34 **Araç/İba**, s. 44.

35 Şeref **İba**, “Ülkemizde ‘Torba Kanun’ ve ‘Temel Kanun’ Uygulamaları”, *Ankara Barosu Dergisi*, C. 69, S. 1, 2011, s. 199-201; Erdoğan **Teziç**, “Torba Kanun”, *Kanun Yapma Tekniği*, Editör, Yener Üner, *Türkiye Barolar Birliği Yayınları*, Ankara 2015, s. 335; Şeref **İba**, *Anayasamızla Yeniden Tanışalım*, *Astana Yayınları*, Ankara 2019, s. 158-159.

birliktelik barındıran düzenlemeler içermelerinden dolayı torba kanunlardan ayrılmaktadır.³⁶ Aynı yöndeki çeşitliliği içeren ayıklayıcı (süpürge) kanunlar ise uygulama olanağı kalmayan yasaları, topluca yürürlükten kaldırarak mevzuat şişkinliğini azaltmayı hedeflemektedir.³⁷

Yukarıda ismen zikredilen kanun türleri esas itibarla alelade (*ordinary*) kanunların çeşitlerindendir. Bazı anayasalar, alelade kanunların yanı sıra farklı kanun türlerinin varlığını tanımaktadır. Örneğin 2010 Angola Anayasası (m. 166/2) ve 1991 Rumen Anayasası (m. 73/1) alelade kanunların yanı sıra anayasa değişikliği kanunları (*constitutional revision acts*) ve organik kanunlar (*organic acts*) şeklinde ayrı kanun türlerini tanımaktadır.³⁸ Benzeri yönde hükümler içeren 1994 Moldova Anayasası (m. 72/1) ve 1980 Yeşil Burun Anayasası (m. 284/1) organik kanun türünü aynen tanımakla birlikte anayasa değişikliği kanunlarını anayasal kanun (*constitutional acts*) nitelendirmesiyle tanımaktadır.³⁹ Organik kanun türü, 1972 Panama Anayasası (m. 164/1-a), 1975 Papua Yeni Gine Anayasası (m. 9/1), 1999 Venezuela Anayasası (m. 203/1) ve 2003 Ruanda Anayasası (m. 95/1) bakımından da tanınmaktadır.⁴⁰

Anayasal veya anayasa değişikliği kanunlarını, organik kanunların türü olarak nitelendiren görüşler öğretide yer almaktadır.⁴¹ Ancak bahse konu iki kanun türünü birbirinden ayıran doktrinal perspektif de bulunmaktadır.⁴² Bu görüşe göre, anayasal veya anayasa değişikliği kanunları, tematik olarak sadece anayasanın yapımı veya ilgası ile anayasada yapılacak değişiklik, ekleme yahut çıkarmaları konu edinir.⁴³ Organik kanunlar

36 **Şirin**, s. 48-51; **Fahri Bakırcı**, “Yasama Sürecinin Hızlandırılması ve Sakıncaları”, Kanun Yapma Tekniği, Editör, Yener Üner, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2015, s. 22-24.

37 **İba**, Parlamento Hukuku, s. 133.

38 2010 Angola Anayasası’na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Angola_2010, E.T. 08.04.2025.

39 1980 Yeşil Burun Adaları Anayasası’na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Cape_Verde_1992, E.T. 08.04.2025.

40 1972 Panama Anayasası’na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Panama_2004, E.T. 08.04.2025; 1975 Papua Yeni Gine Anayasası’na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Papua-New-Guinea_2016, E.T. 08.04.2025; 1999 Venezuela Anayasası’na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Venezuela_2009, E.T. 08.04.2025; 2003 Ruanda Anayasası’na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Rwanda_2015, E.T. 08.04.2025.

41 **Kunenko/Poliarush-Safronenko/Lapka**, s. 70-71.

42 **Francis Delperee**, The Meaning of the Law, United Nations Development Programme, Kyiv 2018, s. 21-23.

43 **Kunenko/Poliarush-Safronenko/Lapka**, s. 73.

ise anayasa hükümlerini açıklığa kavuşturmak ya da tamamlamak için veya anayasal statüsü bulunan temel devlet organları ile kurum, kurul, konsey ve diğer yapılara ilişkin düzenlemeleri anayasa hükümleri daire-sinde konu edinir.⁴⁴

Anayasal kanunlar ile organik kanunlar arasındaki ayrımın bazı anayasalar yönünden doğrulanabilir nitelikte olmadığını not etmekte yarar vardır. Örneğin 1947 İtalyan Anayasası sadece anayasal kanunları (*ley de rango constitucional*) düzenlemektedir.⁴⁵ Mevzubahis anayasal kanunlar ise bütçeye ilişkin genel esaslar (m. 81/6), başbakan ve bakanların cezai sorumluluğu (m. 96), siyasi özerklikten istifade eden özel bölgelerin temel statüleri (m. 116) dâhil olmak üzere çeşitli hususlarda düzenleme içerebilmektedir. Bir diğer ifadeyle, söz konusu anayasal kanunlar yalnız anayasanın yapımı veya ilgası yahut anayasada yapılacak değişiklik, ekleme ya da çıkarmaları konu edinmemekte, kuramsal yönden organik kanunla düzenlenmesi muhtemel pek çok alanı da konu edinmektedir. 1980 Şili Anayasası (m. 66/2) ise bahse konu iki kanun türünü birleştiren karma bir formülü benimsemekte ve kuramsal yönden hem anayasal kanunların hem de organik kanunların kapsamındaki hususları konu edinebilen anayasal organik kanun (*constitutional organic act/ley orgánica constitucional*) türünü tanımaktadır.⁴⁶

II. ŞEKLÎ AÇIDAN ORGANİK KANUNLAR

Organik kanunların şekli analizi bakımından öncelikli olarak normlar hiyerarşisindeki yerine değinilebilir. 2003 Ruanda Anayasası (m. 95/1) ve 1980 Yeşil Burun Anayasası (m. 291) gibi bazı anayasalar, ulusal normlar hiyerarşisini doğrudan düzenlemektedir. Şöyle ki; Ruanda ulusal normlar hiyerarşisinin en üst basamağında 2003 Anayasası yer almakta, takip eden basamaklarda ise sırasıyla organik kanunlar, devletlerarası antlaşmalar, alelade kanunlar, kararnameler ve diğer düzenleyici işlemler bulunmaktadır.⁴⁷ Organik kanunlar, benzeri hiyerarşik sıralamanın bulunduğunu Yeşil Burun Adaları'nda da 1980 Anayasası'nın bir alt basamağında konumlanmaktadır.⁴⁸ Organik kanunlar bakımından aynı yöndeki hiyerarşik konum;

44 Gítiri/Szentgáli-Tóth, s. 107; Kaboğlu, s. 124; Kunenko/Poliarush-Safronenko/Lapka, s. 73.

45 1947 İtalyan Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Italy_2020, E.T. 08.04.2025.

46 1980 Şili Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Chile_2021, E.T. 08.04.2025.

47 2003 Ruanda Anayasası, m. 95/1.

48 1980 Yeşil Burun Anayasası, m. 291.

1975 Papua Yeni Gine Anayasası (m. 9), 1991 Rumen Anayasası (m. 73), 1994 Moldova Anayasası (m. 72) ve 2010 Angola Anayasası (m. 166) bağlamında da caridir. Bahse konu kanun türünü tanıyan diğer anayasalarda ise organik kanunların anayasaya aykırı olamayacağı hükme işlenerek normlar hiyerarşisindeki yeri anayasanın bir basamak altı olarak belirlenmektedir.⁴⁹

Organik kanunların anayasaya aykırı olamayacağına ilişkin hükümler, anayasanın üstünlüğünü normatif düzlemde tesis etmekle birlikte, bahse konu devletlerde işlevsel kılınan yargısal denetim yolları vasıtasıyla anayasanın üstünlüğü ampirik manada da sağlanmaktadır. Organik kanunlar bakımından işlevsel kılınan anayasaya uygunluk denetiminde genellikle

49 1990 Benin Anayasası, m. 117/1; 1991 Burkina Faso Anayasası, m. 97/2; 1991 Gabon Anayasası, m. 60/2; 1991 Moritanya Anayasa, m. 67/5; 1992 Togo Anayasası, m. 92/2; 1999 Venezuela Anayasası, m. 203/3; 2001 Senegal Anayasası, m. 78/2; 2005 Demokratik Kongo Anayasası, m. 124/1-3; 2010 Madagaskar Anayasası, m. 89/1-3; 2010 Nijer Anayasası, m. 131/1; 2011 Fas Anayasası, m. 85/3; 2015 Kongo Anayasası, m. 179/1; 2016 Fildişi Sahili Anayasası, m. 102/2-3 ve 134; 2018 Burundi Anayasası, m. 202/4; 2018 Çad Anayasası, m. 134/3; 2018 Komorlar Anayasası, m. 87; 2020 Cezayir Anayasası, m. 145/3. 1990 Benin Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Benin_1990, E.T. 07.04.2025; 1991 Burkina Faso Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Burkina_Faso_2015, E.T. 07.04.2025; 1991 Gabon Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Gabon_2011, E.T. 07.04.2025; 1991 Moritanya Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Mauritania_2012, E.T. 07.04.2025; 1992 Togo Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Togo_2007, E.T. 07.04.2025; 2001 Senegal Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Senegal_2016, E.T. 07.04.2025; 2005 Demokratik Kongo Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Democratic_Republic_of_the_Congo_2011, E.T. 07.04.2025; 2010 Madagaskar Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Madagascar_2010, E.T. 07.04.2025; 2010 Nijer Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Niger_2017, E.T. 07.04.2025; 2011 Fas Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Morocco_2011, E.T. 07.04.2025; 2015 Kongo Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Congo_2015, E.T. 07.04.2025; 2016 Fildişi Sahili Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Cote_D'Ivoire_2016, E.T. 07.04.2025; 2018 Burundi Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Burundi_2018, E.T. 07.04.2025; 2018 Çad Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Chad_2018, E.T. 07.04.2025; 2018 Komorlar Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Comoros_2018, E.T. 07.04.2025; 2020 Cezayir Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Algeria_2020, E.T. 07.04.2025.

önleyici (*a priori/ex-ante*) denetimin tercih edildiği gözlemlenmektedir.⁵⁰ Örneğin 1958 Fransız Anayasası (m. 46/5), organik kanunların ısdar (*promulgation*) edilmeden önce Anayasa Konseyi (*Conseil Constitutionnel*) tarafından anayasaya uygunluk denetimine tabi tutulacağını normlaştırmaktadır.⁵¹ Önleyici denetim; 1990 Benin Anayasası (m. 117/1), 1991 Burkina Faso Anayasası (m. 97/2), 1991 Gabon Anayasası (m. 60/2), 1991 Moritanya Anayasa (m. 67/5), 1992 Togo Anayasası (m. 92/2), 2001 Senegal Anayasası (m. 78/2), 2010 Madagaskar Anayasası (m. 89/2), 2010 Nijer Anayasası (m. 131/1), 2015 Kongo Anayasası (m. 179/1), 2016 Fildişi Sahili Anayasası (m. 134), 2018 Burundi Anayasası (m. 202/4), 2018 Çad Anayasası (m. 134/3) ve 2020 Cezayir Anayasası (m. 145/3) kapsamında da benzeri şekilde düzenlenmektedir.

Önleyici denetim yoluna başvurma yetkisi, genel itibarla organik kanunu ısdar etme yetkisine sahip devlet başkanlarına tanınmaktadır.⁵² 1991 Gabon Anayasası (m. 60/2, 85/1 ve 85/2) istisnai bir örnek olarak görünmekte ve alelade kanunlar için önceden denetim yolunun başvurucları arasında devlet başkanını sıralarken organik kanunlar yönünden önceden denetim yolunun başvurusunu sadece başbakan olarak tanımaktadır. Önleyici denetimin süresi yönünden de istisnai örnekler bulunmaktadır. Söz konusu denetimin bir ay içinde gerçekleştirilmesi ve hükûmetin ivedi

50 Bir normun anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, denetimin gerçekleştirildiği zaman gözetilerek önleyici veya düzeltici (*a posteriori/ex-post*) denetim şeklinde yapılabilmektedir. Önleyici denetim, anayasaya uygunluk denetimine tabi tutulan normun ısdar edilmesinden veya yürürlüğe girmesinden önce denetime tabi tutulmasını gerekli kılar. Düzeltici denetim ise ilgili normun yürürlüğe girmesinden sonra gerçekleştirilir. İptal davası olarak bilinen soyut norm denetimi gerek önleyici gerek düzeltici denetim bağlamında işlevsel kılınabilen yöntemdir. Defi ya da itiraz yolu olarak nitelendirilen somut norm denetimi ise yalnız düzeltici denetim vasıtasıyla gerçekleştirilebilen yöntemdir. Önleyici ve düzeltici denetim hakkında daha fazla bilgi için bakınız: İsmail **Köküarı**/Ömer **Gedik**, Türk Anayasa Yargısı, Yetkin Yayınları, Ankara 2024, s. 45-47.

51 İsdar işlemi, yasama organı tarafından kabul edilmiş bir kanunun yürürlüğü için gerekli olan yayın işleminden önce devlet başkanınca mevsukiyeti (*authenticity*) manasına gelmektedir. Daha fazla bilgi için bakınız: **Kaboğlu**, s. 124; Kemal **Gözler**, “Türkiye’de Bir Bilinmeyen: İsdar”, Prof. Dr. Erdal Onar’a Armağan: Cilt II, Editörler, Merih Öden/Levent Gönenç/Selin Esen, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 2013, s. 897-950.

52 2001 Senegal Anayasası, m. 78/2; 2005 Demokratik Kongo Anayasası, m. 124/1-3; 2010 Madagaskar Anayasası, m. 117/1; 2018 Burundi Anayasası, m. 202/4; 2018 Çad Anayasası, m. 134/3.

karar verme talebi üzerine sürenin sekiz güne kadar kısaltılabilmesi hususunda bazı anayasalarda düzenleme bulunmaktadır.⁵³ Genel kural olarak bir aylık süreyi hüküm altına alan 2015 Kongo Anayasası (m. 179/2), ivedi karar verme talebi üzerine sürenin 10 güne kadar kısaltılabilmesine imkân tanımaktadır. Genel kural bağlamında önceki örneklerden ayrılan 2010 Nijer Anayasası (m. 131/2), 15 günlük önleyici denetim süresinin ivedi karar verme talebine istinaden beş güne kadar kısaltılabilmesini mümkün kılmaktadır. Genel kural bakımından aynı süreyi normlaştıran 2005 Demokratik Kongo Anayasası ise bu sürenin kısaltılmasına olanak sağlayan herhangi bir istisna hâlini düzenlememektedir. Denetim süresinden bağımsız olarak ayrıca not edilmelidir ki, önleyici denetim sürecinin ısdar işleminin süresini durdurduğu, anayasalarda doğrudan hüküm altına alınmaktadır.⁵⁴

Organik kanun önerilerinin parlamentoya sunulmalarına ilişkin esaslar, alelade kanunlar için uygulanan esaslara genel itibarla paraleldir.⁵⁵ Ancak not edilen genel kuralın istisnaları da mevcuttur. Örneğin 1972 Panama Anayasası'na (m.165/1-1) göre, organik kanun önerileri, parlamentodaki ihtisas (daimî) komisyonları, kabine tarafından yetkilendirilmiş bakanlar, yetki alanları kapsamında Panama Yüksek Mahkemesi, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Danıştay Başsavcısı ve seçim uyuşmazlıklarına bakan Seçim Mahkemesi tarafından sunulabilmektedir. Alelade kanun önerileri ise en az bir milletvekili, kabine tarafından yetkilendirilmiş bakanlar ve Vilayet Konseyleri tarafından yetkilendirilmiş Vilayet Konsey Başkanları tarafından parlamentoya sunulabilmektedir.⁵⁶ Not edilebilecek

53 1958 Fransız Anayasası, m. 61/3; 1991 Gabon Anayasası, m. 85/3; 1992 Togo Anayasası, m. 104/7.

54 1958 Fransız Anayasası, m. 61/4; 1991 Gabon Anayasası, m. 85/3; 2010 Nijer Anayasası, m. 131/4; 2015 Kongo Anayasası, m. 179/4; 2016 Fildişi Sahili Anayasası, m. 134/2.

55 Kanun öneri biçimi olarak temelde iki yöntem bulunmaktadır. İlk yöntem, parlamenterler tarafından parlamentoya sunulan kanun teklifleridir. İkinci yol ise genel itibarla ikinci (düalist) yürütme erkinin bulunduğu düzlemde bakanlar kurulu tarafından parlamentoya sunulan kanun tasarılarıdır. Organik kanunların şekli analizi bağlamında teklif ve tasarı yönünden ayrıca değerlendirilmesi gereken anlamlı bir husus tespit edilemediğinden, iki yöntemi de biçimsel bakımdan kapsayan kanun önerisi ibaresinin kullanımı tercih edilmiştir. Kanun öneri biçimleri hakkında daha fazla bilgi için bakınız: İzzet **Eroğlu**, “22. Yasama Döneminde Kanun Teklif ve Tasarılarının Hazırlanmasında Anayasa'nın İnsan Hakları Hükümlerine Uygunluk Denetimi”, *Yasama Dergisi*, S. 15, 2010, s. 5-48; İsmail **Yüksel**, “6771 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu'nun Ardından Kanun Yapma Yöntemi”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 2, 2017, s. 256-257.

56 1972 Panama Anayasası, m.165/1-2.

bir diğer istisna uygulama 2017 Tayland Anayasası'nda normlaştırılmaktadır.⁵⁷ 2017 Anayasası'na (m. 133/1) göre, alelaide kanun önerileri en az 20 milletvekili, bakanlar kurulu yahut Anayasa'nın 133/1-3 maddesinde belirtilen münhasır alanlarda en az 10 bin seçmen tarafından halk teşebbüsü yoluyla parlamentoya sunulabilmektedir. Organik kanun önerileri ise Tayland Yüksek Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi veya diğer bağımsız organların tavsiyesi üzerine Bakanlar Kurulu ya da parlamento üye tam sayısının en az onda biri milletvekili tarafından parlamentoya sunulabilmektedir.⁵⁸

Organik kanun önerilerinin görüşülme esasları, alelaide kanun önerileri için cari kılınan esaslardan genellikle farklıdır. Şöyle ki, organik kanun önerilerinin parlamento başkanlıklarına sunulmasını takiben ilgili komisyona havalesi öncesinde, meclis genel kurulunda görüşülme zorunluluğu bulunabilmektedir.⁵⁹ Mevzubahis görüşmeyi, parlamento başkanlığına önerinin sunulmasını takiben belirli süre geçtikten sonra gerçekleştirme zorunluluğu da pek çok anayasada hüküm altına alınmaktadır. Parlamenterlerin ilgili öneri üzerine hazırlık yaparak kapsamlı görüşme yürütebilmesi için öngörülen söz konusu süreyi birçok anayasa 15 gün olarak düzenlemektedir.⁶⁰ Bahse konu süre yönünden farklı örnekler de bulunmaktadır. Örneğin 2011 Fas Anayasası ilgili süreyi 10 gün olarak düzenlemektedir (m. 85/1). Komisyonunda görüşülen organik kanun önerisinin, meclis genel kurulunda görüşülmesi için komisyonun meclis başkanlık divanına ilgili raporu teslim ettiği tarihten itibaren 15 günlük süre öngören 2014 Tunus Anayasası da bir diğer ayrık örnek olarak not edilebilir (m. 64/2).⁶¹ Bu noktada önemle belirtmek gerekir ki, genel kurul görüşmelerinin birden fazla kez yapılmasına dair uygulamalar da bazı anayasalarda düzenlenmektedir. Şöyle ki, 1975 Papua Yeni Gine Anayasası (m. 14/1) ve 1994 Moldova Anayasası (m. 74/1) uyarınca organik kanun önerilerinin meclis genel kurulunda iki kez görüşülmesi gerekmektedir. Görüşme sayısını üç

57 2017 Tayland Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Thailand_2017, E.T. 07.04.2025.

58 2017 Tayland Anayasası, m. 131.

59 1980 Yeşil Burun Anayasası, m. 172/4.

60 1990 Benin Anayasası, m. 97; 1991 Moritanya Anayasası, m. 67/2; 2005 Demokratik Kongo Anayasası, m. 124/1-1; 2010 Madagaskar Anayasası, m. 89/1-1; 2015 Kongo Anayasası, m. 151/1-1; 2016 Fildişi Sahili Anayasası, m. 102/2-1; 2018 Komorlar Anayasası, m. 87.

61 2014 Tunus Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014, E.T. 07.04.2025.

olarak düzenleyen 1972 Panama Anayasası'na göre ise her bir görüşmenin ayrı gün gerçekleştirilme zorunluluğu bulunmaktadır (m. 165/3 ve 166/1).

Organik kanun önerilerinin kabulü ile yürürlükteki organik kanunların değişikliği veya ilgası için alelade kanunlar bakımından aranmayan nitelikli çoğunluk kaydına tabi olduklarını belirtmekte isabet vardır. Söz konusu çoğunluk yönünden yeknesak bir uygulama bulunmamakla birlikte parlamentodaki üye tam sayısının salt çoğunluğunu, bahse konu önerilerin kabulü ile değişiklik ve ilga işlemlerinde arayan örnek sayısı fazladır.⁶² Not edilen çoğunluk kuralı; Cezayir, Kolombiya ve Romanya gibi çift kameralı parlamentoların bulunduğu anayasal düzenlerde, parlamentonun her iki kanadında da ayrı ayrı uygulanmaktadır.⁶³ Bu nitelikli çoğunluğun her iki kanatta da sağlanamaması durumunda, parlamentonun alt kanadındaki son görüşmede üye tam sayısının salt çoğunluğu ya da üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul, değişiklik veya ilga işlemine cevaz veren örnekler de bulunmaktadır.⁶⁴

Parlamento üye tam sayısının salt çoğunluğundan ileri giderek nitelikli çoğunluğun ağırlığını artıran örnekler vardır. Artırımı yumuşak biçimde tesis eden 1976 Portekiz Anayasası'nın aradığı nitelikli çoğunluk, parlamento üye tam sayısının salt çoğunluğundan az olmamak üzere toplantıya katılanların üçte ikisidir (m. 136/3). Yumuşak artırımı benzeri şekilde benimseyen 2018 Burundi Anayasası'nın aradığı nitelikli çoğunluk da parlamento üye tam sayısının salt çoğunluğundan az olmamak üzere toplantıya katılanların beşte üçüdür (m. 180/2 ve 191/2). 1980 Şili Anayasası'nın aradığı nitelikli çoğunluk ise parlamentonun her iki kanadında da üye tam sayısının yedide dördüdür (m. 66/2).

Organik kanunların maddi mahiyetine göre farklı nitelikli çoğunluk kayıtlarına tabi tutulduğu örnekler de bulunmaktadır. Örneğin 1980 Yeşil Burun Anayasası'na göre; halk oylamaları, sıkıyönetim veya olağanüstü

62 1972 Panama Anayasası, m. 165/3; 1990 Benin Anayasası, m. 97; 1991 Burkina Faso Anayasası, m. 97/2; 1993 Peru Anayasası, m. 106/2; 1994 Moldova Anayasası, m. 74/1; 2001 Senegal Anayasası, m. 78/1; 2010 Angola Anayasası, m. 169/2; 2014 Tunus Anayasası, m. 64/1; 1993 Peru Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Peru_2021, E.T. 07.04.2025.

63 1991 Kolombiya Anayasası, m. 151/1; 1991 Rumen Anayasası, m. 76/1; 2020 Cezayir Anayasası, m. 119/1; 1991 Kolombiya Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Colombia_2015, E.T. 07.04.2025.

64 Üye tam sayısının salt çoğunluğu kuralı yönünden örnekler için bakınız: 1991 Moritanya Anayasası, m. 66/4 ve 67/3; 2005 Demokratik Kongo Anayasası, m. 124/1-1 ve 124/1-2. Üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu kuralı yönünden örnekler için bakınız: 2010 Madagaskar Anayasası, m. 89/1-2; 2016 Fildişi Sahili Anayasası, m. 102/2-2.

hâl yönetimi, siyasi partiler ve seçimlerin temel esaslarını düzenleyen organik kanunların kabulü, değişikliği veya ilgası için parlamento üye tam sayısının salt çoğunluğundan az olmamak üzere toplantıya katılanların üçte iki çoğunluğu aranmaktadır (m. 173/3). Muhteviyatı itibarıyla diğer konuları düzenleyen organik kanunlar ise basit çoğunluk kaydına tabidir.⁶⁵ 1991 Hırvat Anayasası'na göre, ulusal azınlıkların haklarını düzenleyen organik kanunlar, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu kaydına (m. 83/1); temel haklar, seçim sistemi, idari teşkilat ile yerel ve bölgesel özerk yönetimlerin yetkilerine ilişkin düzenlemeler yapan organik kanunlar, üye tam sayısının salt çoğunluğu kaydına tabidir (m. 83/2). Organik kanunların kabulü, değişikliği veya ilgası için parlamentodaki üye tam sayısının salt çoğunluğunu genel kural olarak arayan 1995 Gürcü Anayasası da mülkiyet hakkının kullanımına ilişkin istisnaları düzenleyen organik kanunları, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu kaydına tabi kılmaktadır.⁶⁶

III. MADDİ AÇIDAN ORGANİK KANUNLAR

Bazı anayasalar, organik kanunla düzenlenen hususların bir kısmını listeleyerek sıralama yöntemini tercih etmektedir.⁶⁷ Ancak gerek liste usulünü tercih eden anayasalarda gerek diğer anayasalarda, organik kanunla düzenlenecek hususların genel itibarla dağınık biçimde hükümlere işlenmesi söz konusudur. Anayasaların bir bölümü, devletin temel nitelikleri dâhil olmak üzere anayasal düzenin genel esaslarına ilişkin çeşitli düzenlemelerin organik kanunla yapılmasını hükme bağlamaktadır. Örneğin 2020 Cezayir Anayasası (m. 4), ulusal veya resmî dil ya da dillerin tespiti ile bu dillerin kamusal alanda kullanımı ve ülkedeki dilsel çeşitliliğin korunmasına dair hususların organik kanunla düzenlenmesini gerekli kılmaktadır. Ulusal, bölgesel ve yerel dil rejimlerine dair benzeri usul, 1994 Moldova Anayasası (m. 13), 2003 Ruanda Anayasası (m. 8/3) ve 2011 Fas Anayasası (m. 5) tarafından da benimsenmektedir. 1994 Moldova Anayasası, not edilen diğer örneklerden farklı olarak ulusal marşın belirlenme-

65 1980 Yeşil Burun Anayasası, m. 173/2.

66 1995 Gürcü Anayasası, m. 19/4 ve 45/2.

67 Mevzubahis listelerden bazıları için bakınız: 1972 Panama Anayasası, m. 164; 1978 İspanyol Anayasası, m. 81/1; 1991 Rumen Anayasası, m. 73/3; 1994 Moldova Anayasası, m. 72/3; 2010 Madagaskar Anayasası, m. 88; 2011 Fas Anayasası, m. 146; 2014 Tunus Anayasası, m. 65/2; 2015 Dominik Anayasası, m. 112; 2017 Tayland Anayasası, m. 130; 2020 Cezayir Anayasası, m. 145/1; 2015 Dominik Anayasası'na erişim için bakınız: https://constituteproject.org/constitution/Dominican_Republic_2015, E.T. 07.04.2025.

sine ve ülke sınırlarına dair düzenlemelerin de organik kanunla yapılmasını normlaştırmaktadır (m. 3/2 ve 12/4). Ülke sınırları odaklı paralel düzenleme, 1991 Rumen Anayasası (m. 3/2), 1999 Venezuela Anayasası (m. 15) ve 2018 Komorlar Anayasası'nda (m. 10/2) bulunmaktadır. 2011 Macar Anayasası'na (m. G/4) göre ise askerî arma, bayrak ve devletin diğer sembollerinin kullanımına dair hususların organik kanunla düzenlenmesi gerekmektedir. Askerî arma, bayrak ve ulusal marş odaklı devlet sembollerine ilişkin benzeri düzenleme, 1995 Gürcü Anayasası'nda mevcuttur (m. 2/4).

Organik kanunla düzenlenmesi öngörülen bir diğer yaygın alan seçim esaslarıdır. Cumhurbaşkanlığı seçiminden parlamento seçimlerine, özerk bölge seçimlerinden yerel yönetim seçimlerine kadar gerek ülkede tatbik edilen hükûmet sistemi gerek benimsenen devlet şekli ve siyasi teşkilat yapısı doğrultusunda gerçekleştirilen seçimlerin yanı sıra halk oylaması ve halk teşebbüsü gibi yarı doğrudan demokrasinin araçlarında işlevsel kılınan esasların, anayasal ilkeler ışığında organik kanunla düzenlenmesi yaygın bir uygulamadır.⁶⁸ Siyasi teşkilat yapısı bağlamında ayrıca not edilmelidir ki, bölgesel devletlerdeki özerk bölgeler ve merkezî devlet arasındaki yetki paylaşımı ile özerk bölgelerin statüleri ve siyasi teşkilatlanmalarına dair esaslarla birlikte görev, yetki ve sorumlulukları, genel itibarla anayasal ilkeler mucibince organik kanunla düzenlenmektedir.⁶⁹

68 1958 Fransız Anayasası, m. 6/3, 25/1 ve 72-1/1; 1975 Papua Yeni Gine Anayasası, m. 187C/8; 1978 İspanyol Anayasası, m. 69/2, 87/3, 90/1 ve 92/3; 1980 Şili Anayasası, m. 13/3, 18, 26, 47/1, 49, 111/4 ve 113/2; 1980 Yeşil Burun Anayasası, m. 187/1-c ve 187/1-i; 1990 Benin Anayasası, m. 4; 1991 Moritanya Anayasası, m. 26/5 ve 48/1; 1991 Rumen Anayasası, m. 73/3-a ve 73/3-d; 1992 Togo Anayasası, m. 52/5; 1993 Peru Anayasası, m. 31/1; 1994 Moldova Anayasası, m. 61/2, 72/3-a, 72/3-b ve 78/5; 1995 Gürcü Anayasası, m. 37/7, 50/7, 52/1-c ve 52/2; 2001 Senegal Anayasası, m. 59/6; 2003 Ruanda Anayasası, m. 2/4 ve 100/2; 2010 Madagaskar Anayasası, m. 47/4, 69/2, 88/1-1, 88/1-2 ve 88/1-10; 2010 Nijer Anayasası, m. 47/5 ve 84/5; 2011 Fas Anayasası, m. 14, 62/2 ve 63/2; 2011 Macar Anayasası, m. 2 ve 35; 2014 Tunus Anayasası, m. 65/2-7; 2015 Dominik Anayasası, m. 112 ve 203; 2016 Fildişi Sahili Anayasası, m. 51/2 ve 90/3; 2017 Tayland Anayasası, m. 130/1-1; 2018 Çad Anayasası, m. 3/1; 2018 Komorlar Anayasası, m. 53/5 ve 76; 2020 Cezayir Anayasası, m. 89/3, 91/2 ve 99/5.

69 1975 Papua Yeni Gine Anayasası, m. 187B ve 187C; 1978 İspanyol Anayasası, m. 147, 148/1-22, 149/1-29, 150/2 ve 157/3; 1980 Şili Anayasası, m. 288; 1987 Filipin Anayasası, m. X/18-1, X/18-2, X/19 ve X/20; 1994 Moldova Anayasası, m. 110/2 ve 111/7; 1995 Gürcü Anayasası, m. 7/4; 2005 Demokratik Kongo Anayasası, m. 3/4 ve 194; 2010 Madagaskar Anayasası, m. 88/1-4; 2010 Nijer Anayasası, m. 164/2; 2011 Fas Anayasası, m. 146; 2015 Kongo Anayasası, m. 211; 2018 Çad Anayasası, m. 127, 202 ve 216; 1987 Filipin Anayasası'na erişim için bakınız:

Siyasi teşkilatlanma yapısından bağımsız olarak idari teşkilatlanma yapısına ilişkin birçok hususta organik kanunla düzenleme yapılması yaygın uygulamalardandır. Bu kapsamda; il, ilçe, vilayet ve bölge gibi idari birimlerin kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, ayrılması, merkez ve sınırlarının belirlenmesi ve değiştirilmesi başta olmak üzere pek çok husus organik kanunla düzenlenebilmektedir.⁷⁰ Anayasal düzlemde tanınan yerinden yönetim esası doğrultusunda mahallî idarelerin kuruluşu, organları, yönetimi, görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma esaslarının tespiti de organik kanunla yapılabilmektedir.⁷¹ Merkezden yönetim bakımından anayasal düzlemde tanınan ve merkezî idarenin taşra teşkilatınca uygulanması öngörülen yetki genişliği esasına dair temel düzenlemeler de organik kanunla normlaştırılabilmektedir.⁷²

İnsan hakları, iletişim, rekabet, finans, enerji, yolsuzlukla mücadele ve kişisel verilerin korunması başta olmak üzere siyasi iktidarın tesirinden arındırılma ihtiyacı duyulan diğer alanlarda düzenleme ve denetim faaliyetleri yürüten bağımsız idari otoritelerin kuruluşu, teşkilatı, görev, yetki ve sorumluluklarının anayasal ilkeler ışığında organik kanunla düzenlenmesi de yaygın uygulamalardandır.⁷³ Silahlı kuvvetler, kolluk güçleri, is-

https://www.constituteproject.org/constitution/Philippines_1987, E.T. 07.04.2025. Bölgeci devlet türüne ilişkin öz bilgi için ayrıca bakınız: **Anayurt**, s. 321-333; **Kaboğlu**, s. 226-230; Yüksel **Metin**/Burak **Erege**, “Bölgeci Devlet ve Federal Devlet Mukayesesi: İspanya ve Federal Almanya Örneği”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 7, 2016, s. 687-720.

- 70 1975 Papua Yeni Gine Anayasası, m. 4/3, 5/1 ve 5/2; 1978 İspanyol Anayasası, m. 141; 1991 Kolombiya Anayasası, m. 297, 307/1 ve 329/1; 1999 Venezuela Anayasası, m. 16/2; 2003 Ruanda Anayasası, m. 5/3; 2005 Demokratik Kongo Anayasası, m. 2/5 ve 196/2; 2015 Dominik Anayasası, m. 195.
- 71 1980 Şili Anayasası, m. 110, 118-122 ve 125/1; 1991 Rumen Anayasası, m. 73/3-o; 1994 Moldova Anayasası, m. 72/3-f; 1995 Gürcü Anayasası, m. 74/3, 75 ve 76; 1999 Venezuela Anayasası, m. 169/1 ve 171/1; 2011 Macar Anayasası, m. 31/1 ve 33/3; 2014 Tunus Anayasası, m. 65/2-13; 2018 Burundi Anayasası, m. 269/1 ve 270.
- 72 1980 Şili Anayasası, m. 111/3, 113/1 ve 114; 1991 Rumen Anayasası, m. 123/3. Yetki genişliği esasına dair öz bilgi için bakınız: Dilşat **Yılmaz**, “‘Yetki Genişliği’ İlkesi Üzerine Bir İnceleme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1, 2007, s. 1245-1254; Beytullah **Çetin**, “Türk Hukuk Düzeninde Yetki Genişliği İlkesi”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2018, s. 94-112; Can Umut **Çiner**/Oral **Karakaya**, “Merkeziyetçiliğin Yeni Biçimi: Yetki Genişliği İlkesinin Değişen Uygulanması”, *Memleket Siyaset Yönetim*, C. 19, S. 42, 2024, s. 215-242.
- 73 1958 Fransız Anayasası, m. 71-1; 1978 İspanyol Anayasası, m. 54; 1980 Şili Anayasası, m. 98/1 ve 99/4; 1990 Benin Anayasası, m. 24 ve 143/2; 1991 Burkina Faso Anayasası, m. 160-2, 160-4 ve 160-6; 1991 Gabon Anayasası, m. 102; 1991

tihbarat servisleri ile emniyet ve asayiş hizmetlerini yürüten diğer güvenlik teşkilatlarının kuruluşu, görev, yetki, sorumluluk ve personel rejimlerini, anayasal ilkeler doğrultusunda organik kanun marifetiyle düzenleme bir başka yaygın uygulamadır.⁷⁴ Üst kademe kamu yöneticilerinin tespiti, atanma usul ve esasları ile personel rejimlerine ilişkin düzenlemeler de organik kanunla yapılabilmektedir.⁷⁵

Önemli bir kısmında toplumun farklı kesimlerinin temsil imkânı bulunduğu ve devlet politikalarının oluşturulmasında istişari nitelikte görüş bildirebilen danışma organlarının oluşumu ile faaliyet alanlarına ilişkin düzenlemelerin, anayasal ilkeler dairesinde organik kanunla düzenlenmesi bir diğer yaygın uygulamadır. Bu kapsamda, anayasalarda ekonomik ve sosyal konsey yoğunluklu hükümler bulunuyor olsa da millî güvenlik, iletişim, kültür, çevre, gençlik ve sivil toplumun gelişimi odaklı konseylere temas eden örnekler vardır.⁷⁶ Bir başka yaygın uygulama ise olağanüstü

Moritanya Anayasası, m. 97; 1991 Rumen Anayasası, m. 31/5; 1992 Togo Anayasası, m. 131/2, 152/2 ve 154/1; 1993 Peru Anayasası, m. 82/1; 1995 Gürcü Anayasası, m. 35/4; 1999 Venezuela Anayasası, m. 273/4; 2005 Demokratik Kongo Anayasası, m. 212/4; 2010 Nijer Anayasası, m. 163; 2011 Macar Anayasası, m. VI/3, IX/6 ve 23; 2015 Kongo Anayasası, m. 203 ve 213; 2016 Fildişi Sahili Anayasası, m. 169; 2017 Tayland Anayasası, m. 130/1-5, 130/1-6 ve 130/1-10; 2020 Cezayir Anayasası, m. 208/6 ve 216/2. Bağımsız idari otoriteler hakkında öz bilgi için bakınız: Ali **Ulusoy**, “Bağımsız İdari Kurumlar”, *Danıştay Dergisi*, C. 29, S. 100, 1999, s. 3-17; Özge Didar Şeyda **Tepeli**, “Türk İdare Sisteminde Bağımsız İdari Otoritelerin Yeri ve Önemi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 26, S. 3, 2024, s. 1023-1048; Mustafa **Akgün**, “Bağımsız İdari Otoritelerin Anayasal Statüsünün Belirlenmesi İhtiyacı: Teorik ve Pratik Gerekçeler”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 57, S. 2, 2024, s. 29-60.

74 1978 İspanyol Anayasası, m. 8/2 ve 104/2; 1980 Yeşil Burun Anayasası, m. 187/1-f; 1980 Şili Anayasası, m. 101/2 ve 105/2; 1991 Rumen Anayasası, m. 118/2; 1994 Moldova Anayasası, m. 108/2; 1999 Venezuela Anayasası, m. 41/1 ve 328; 2005 Demokratik Kongo Anayasası, m. 186 ve 191; 2011 Macar Anayasası, m. 45/5 ve 46/6; 2014 Tunus Anayasası, m. 65/2-5 ve 65/2-6; 2015 Dominik Anayasası, m. 253 ve 256; 2018 Burundi Anayasası, m. 254 ve 268/2.

75 1958 Fransız Anayasası, m. 13/4 ve 13/5; 1990 Benin Anayasası, m.56/3; 1995 Gürcü Anayasası, m. 52/1-d; 2011 Fas Anayasası, m. 49; 2018 Burundi Anayasası, m. 112/2.

76 1958 Fransız Anayasası, m. 69/3 ve 71; 1990 Benin Anayasası, m.140/2; 1991 Burkina Faso Anayasası, m. 18/2 ve 141/6; 1991 Gabon Anayasası, m. 111; 1991 Moritanya Anayasası, m. 96; 1991 Rumen Anayasası, m. 79/2 ve 141; 1992 Togo Anayasası, m. 136; 1999 Venezuela Anayasası, m. 323; 2001 Senegal Anayasası, m. 66-1/2 ve 87-1/3; 2003 Ruanda Anayasası, m. 59/2; 2005 Demokratik Kongo Anayasası, m. 200/7 ve 210; 2010 Madagaskar Anayasası, m. 105/4; 2010 Nijer Anayasası, m. 155; 2011 Fas Anayasası, m. 153; 2015 Kongo Anayasası, m. 199, 229, 231, 233, 235, 237 ve 239; 2016 Fildişi Sahili Anayasası, m. 164; 2018 Burundi Anayasası, m. 275; 2018 Çad Anayasası, m. 170.

hâl, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hâli gibi olağandışı yönetim usullerinin ilanı, bu usullerin tatbik edildiği dönemde temel hakların kullanımının sınırlandırılması veya tamamen durdurulması, vatandaşlar için getirilecek çalışma, mal ve para yükümlülükleri ile diğer hükümlerin, anayasal ilkeler ekseninde organik kanunla düzenlenmesidir.⁷⁷

Biçimsel itibarla organik kanun işlevsel kılınarak düzenlemelerin yapıldığı yaygın alanlardan biri de devlet idaresindeki mali hükümlere ilişkindir. Özellikle bütçe ve kesin hesap kanun önerilerine dair esaslar ile mali yılın başlangıcı, genel, katma ve özel bütçenin hazırlanması, uygulanması ve kontrolüne ilişkin anayasal ilkeler ışığında organik kanunla düzenleme yapılmasını normlaştıran örnek sayısı fazladır.⁷⁸ Bir diğer yaygın düzenleme alanı, kamu kaynaklarının kullanımı ile kamu yatırım ve harcamalarına ilişkin esaslar ve istisnaların normlaştırılmasıdır.⁷⁹ Ulusal merkez bankalarının kuruluşu, statüsü, teşkilatı, görev, yetki ve sorumlulukları özelinde organik kanunla düzenleme yapılması bir başka yaygın uygulamadır.⁸⁰ Benzeri bir yaygın uygulama, banknot ve madeni paranın tedavülü ve değişimi dâhil olmak üzere ulusal para birimi hakkındaki hukuki rejimlerin organik kanunla düzenlenmesine özgülünmektedir.⁸¹

77 1978 İspanyol Anayasası, m. 116/1; 1980 Şili Anayasası, m. 44/1; 1980 Yeşil Burun Anayasası, m. 187/1-g; 1991 Rumen Anayasası, m. 73/3-g; 1992 Togo Anayasası, m. 94/5; 1994 Moldova Anayasası, m. 72/3-m; 1999 Venezuela Anayasası, m. 338/4; 2001 Senegal Anayasası, m. 70/2; 2010 Madagaskar Anayasası, m. 61/2; 2011 Macar Anayasası, m. 49-54; 2020 Cezayir Anayasası, m. 113.

78 1958 Fransız Anayasası, m. 47/1; 1978 İspanyol Anayasası, m. 135/2-1 ve 135/5; 1990 Benin Anayasası, m. 112/1; 1991 Burkina Faso Anayasası, m. 97/3; 1991 Kolombiya Anayasası, m. 349/1, 350/1 ve 352/1; 1991 Moritanya Anayasası, m. 57/2; 1991 Rumen Anayasası, m. 162/2; 1992 Togo Anayasası, m. 91/1; 1999 Venezuela Anayasası, m. 313/1; 2001 Senegal Anayasası, m. 68/1; 2005 Demokratik Kongo Anayasası, m. 126/2; 2010 Madagaskar Anayasası, m. 88/1-11 ve 90; 2011 Fas Anayasası, m. 75; 2011 Macar Anayasası, m. 44/4; 2014 Tunus Anayasası, m. 66/2; 2015 Dominik Anayasası, m. 239; 2015 Kongo Anayasası, m. 154; 2016 Fildişi Sahili Anayasası, m. 111; 2018 Çad Anayasası, m. 136/2; 2020 Cezayir Anayasası, m. 145/1-6 ve 150/3.

79 1958 Fransız Anayasası, m. 34/4, 34/5 ve 34/8; 1991 Rumen Anayasası, m. 162/2; 1999 Venezuela Anayasası, m. 302 ve 312/1; 2001 Senegal Anayasası, m. 67/4; 2014 Tunus Anayasası, m. 66/1; 2015 Dominik Anayasası, m. 112; 2018 Çad Anayasası, m. 136/1.

80 1980 Şili Anayasası, m. 108; 1993 Peru Anayasası, m. 84; 1995 Gürcü Anayasası, m. 68/5; 2005 Demokratik Kongo Anayasası, m. 177; 2011 Macar Anayasası, m. 41/1, 41/5 ve 41/6; 2015 Dominik Anayasası, m. 232.

81 1972 Panama Anayasası, m. 159/1-8; 1991 Rumen Anayasası, m. 137/2; 1995 Gürcü Anayasası, m. 68/4; 2015 Dominik Anayasası, m. 232.

Organik kanun marifetiyle temel hakların korunması ve geliştirilmesi ile bazı haklar odaklı müstakil rejimlerin inşa edilmesi de yaygındır. Örneğin eğitim hakkının kullanımı bağlamında eğitim düzeylerinin asgari yeterlilikleri, eğitim kurumlarının sahip olması gereken asgari gereklilikler ve eğitim hizmetlerinin genel esasları organik kanunla belirlenebilmektedir.⁸² Organik kanun vasıtasıyla bir diğer düzenleme alanı, mülkiyet hakkının sınırlandırılmasına dair esaslar ile özel mülkiyet ve miras hukukuna dair genel rejimdir.⁸³ Çalışma, dinlenme ve grev hakkının kullanımına ilişkin esaslar ile çalışma şartlarının tespiti de organik kanunla gerçekleştirilebilmektedir.⁸⁴ Aktif statü hakları arasında sıralanan siyasi parti kurma ve siyasi partiye üye olma haklarının kullanımına ilişkin esaslar da organik kanunla belirlenebilmektedir. Bu kapsamda, siyasi partilerin kurulmaları, teşkilatlanmaları, faaliyetleri, gelir ve giderleri ile siyasi partilere üye olmayacaklar ve siyasi partilerle ilgili yasaklar, anayasalar ilkeler ışığında organik kanunla düzenlenebilmektedir.⁸⁵ Din hürriyetinin bir veçhesi olan ibadet hürriyeti,⁸⁶ dernek kurma hürriyeti,⁸⁷ dilekçe hakkı⁸⁸ ve kamu hizmetlerine girme hakkı⁸⁹ gibi temel hakların kullanımına ilişkin esaslar da organik kanunla belirlenebilmektedir.

Bazı temel hakların istisnai durumlardaki kullanımı veya bu durumlarda sınırlandırılmasına ilişkin düzenlemeler organik kanunla yapılabilir. Örneğin 1978 İspanyol Anayasası, silahlı örgüt veya terör suçlarından dolayı soruşturulanların kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının sınırlandırılmasını organik kanunların mahfuz düzenleme alanında göstermektedir (m. 55/2-1). 2011 Macar Anayasası (m. IX/3), gerek seçmen kaaatının demokratik yöntemlerle tekâmül etmesi gerek siyasi reklamlar

82 1980 Şili Anayasası, m. 19/11-5; 1991 Rumen Anayasası, m. 73/3-n; 1994 Moldova Anayasası, m. 72/3-k.

83 1991 Rumen Anayasası, m. 44/2, 74/3-m ve 136/5; 1994 Moldova Anayasası, m. 72/3-i; 1995 Gürcü Anayasası, m. 19/3.

84 1995 Gürcü Anayasası, m. 26/3; 2011 Fas Anayasası, m. 29/2.

85 1980 Şili Anayasası, m. 19/15-5; 1980 Yeşil Burun Anayasası, m. 187/1-h; 1991 Rumen Anayasası, m. 40/3 ve 73/3-b; 1994 Moldova Anayasası, m. 41/7 ve 72/3-g; 1995 Gürcü Anayasası, m. 23/1 ve 23/4; 2003 Ruanda Anayasası, m. 54/4; 2011 Fas Anayasası, m. 7/7; 2011 Macar Anayasası, m. VIII/4; 2015 Kongo Anayasası, m. 62; 2017 Tayland Anayasası, m. 130/1-4; 2020 Cezayir Anayasası, m. 57/8.

86 1991 Rumen Anayasası, m. 73/3-s; 1994 Moldova Anayasası, m. 72/3-1; 2011 Macar Anayasası, m. VII/2 ve VII/5.

87 2020 Cezayir Anayasası, m. 53/2.

88 2011 Fas Anayasası, m. 15/2.

89 1980 Şili Anayasası, m. 38/1.

için ifade hürriyetinin, muhatapları tarafından seçim kampanyası dönemlerinde eşit olanaklar aracılığıyla kullandırılması hususunda organik kanunla tedbirlerin alınmasını normlaştırmaktadır. 1958 Fransız Anayasası, Fransa’da ikamet eden Avrupa Birliği (AB) üye ülke vatandaşlarının Fransa’daki mahallî idareler seçimlerinde oy kullanmasına ve belediye başkanlığı ile başkanvekilliği haricindeki makamlar için aday olabilmesine ilişkin esasların organik kanunla düzenlenmesini gerekli kılmaktadır (m. 88-3). AB üye ülke vatandaşları için makam sınırlandırması yapmaksızın seçme ve seçilme hakkına yönelik benzeri yöndeki hüküm 1991 Rumen Anayasası’nda (m. 16/4) bulunmaktadır. Vatandaşlık ibaresine temas etmişken ayrıca belirtilmelidir ki, vatandaşlık kazanımından kaybına ve çifte vatandaşlığa kadar ilgili hukuki rejimin anayasal ilkeler ışığında inşası, yaygın bir şekilde organik kanunlarla gerçekleştirilmektedir.⁹⁰

Organik kanunlar, pek çok anayasada benimsenmiş eşitlik ilkesinin çeşitli veçheleri yönünden de düzenlemeler yapmaktadır. Bu bağlamda, nispi eşitliği tesis etmek için toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik pozitif ayrımcılık uygulamalarına ilişkin esaslar organik kanunla düzenlenebilmektedir.⁹¹ Örneğin 2020 Cezayir Anayasası (m. 59/2), kadınların siyasi haklarının geliştirilmesi için temsil mekanizmalarında kota ayrılması

90 1991 Rumen Anayasası, m. 5/1; 1994 Moldova Anayasası, m. 17/1; 1995 Gürcü Anayasası, m. 32/2; 2003 Ruanda Anayasası, m. 25/6; 2011 Macar Anayasası, m. G/4.

91 Nispi eşitlik; maddi eşitlik, dikey eşitlik, relatif eşitlik, geometrik eşitlik veya fiili eşitlik olarak da nitelendirilmektedir. Nispi eşitlik, esas itibarla yasaların herkese her durumda aynı şekilde uygulanmasının, adaleti tesis etme bakımından olumlu netice vermeyebileceği fikrine dayanmaktadır. Dolayısıyla adaletin tesisi için farklı hukuksal durumda bulunanlara farklı işlemin yapılması nispi eşitlik anlayışıyla uyumludur. AYM’nin “*eylemli eşitlik*” olarak nitelendirdiği nispi eşitlik hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Sibel **İnceoğlu**, “Türk Anayasa Mahkemesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Eşitlik ve Ayrımcılık Yasağı Çerçevesinde Af, Şartla Salıverme, Dava ve Cezaların Ertelenmesi”, Anayasa Yargısı, C. 17, S. 1, 2001, s. 49; Bihterin **Dinçkol**, “Kadın-Erkek Eşitliği İçin Pozitif Ayrımcılık”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 4, S. 8, 2005, s. 104; Şeref **İba**, “Eşitlik ve Pozitif Ayrımcılık Kavramları Yönünden Dokuzuncu Anayasa Değişikliği”, Amme İdaresi Dergisi, C. 39, S. 1, 2006, s. 5; Selda **Çağlar**, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Eşitliğin Dar Yorumu”, Ankara Barosu Dergisi, S. 3, 2012, s. 50; Zafer **Gören**, “Genel Eşitlik İlkesi”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 22, S. 3, 2016, s. 3281. AYM’nin “*eylemli eşitlik*” nitelendirmesi için ayrıca bakınız: AYM, E. 2022/126, K. 2023/29, 16.02.2023, § 24, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2023/29?EsasNo=2022%2F126>), E.T. 10.04.2025; AYM, E. 2022/117, K. 2023/4, 05.01.2023, § 14, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2023/4?EsasNo=2022%2F117>), E.T. 10.04.2025; AYM, E. 2021/35, K. 2022/161,

dâhil olmak üzere pozitif ayrımcılık uygulamalarına dair esasların organik kanunla düzenlenmesini normlaştırmaktadır. Yaşlı ve engelli bireylerin ekonomik, fizikî ve siyasi sınırlılıkları başta olmak üzere her türlü dezavantajlarının bertarafı için organik kanunla tedbir alınması 2005 Demokratik Kongo Anayasası (m. 49/3) uyarınca da hüküm altına alınan hususlardandır. Yaşlılar için benzeri yöndeki hüküm 2011 Macar Anayasası'nda (m. 40) bulunmaktadır. Mevzubahis Anayasa, özel olarak korunması gereken bir diğer kesimi aileler olarak belirtmektedir (m. L/3). Azınlık toplulukların kültürel ve siyasi hakları için organik kanunla özel koruma rejiminin ihdası ise 1991 Hırvat Anayasası (m. 15/2), 1991 Rumen Anayasası (m. 73/3-r, 120/2 ve 128/2) ve 2011 Macar Anayasası (m. XXIX/3 ve 2/2) doğrultusunda öngörülmektedir.

Biçimsel itibarla organik kanun işlevsel kılınarak devlet temel erklerine yönelik düzenlemeler de yapılabilmektedir. Gerek yargı ayrılığını gerek yargı birliğini tesis eden anayasal düzenlerde, Anayasa Mahkemesi ve Uyuşmazlık Mahkemesi gibi yüksek mahkemelerin yanı sıra bidayet, istinaf ve temyiz mahkemelerinin yapısı, teşkilatı, görevleri ile çalışma ve yargılama usulleri, anayasal ilkeler ekseninde organik kanunla düzenlenerek normlaştırılabilir. ⁹² Benzeri yöndeki düzenlemeler, Yüksek Seçim Kurulu gibi seçim uyuşmazlıklarını çözen kurullar ve Sayıştay gibi

13.12.2022, § 10, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2022/161?Esas-No=2021%2F35>), E.T. 10.04.2025.

92 1958 Fransız Anayasası, m. 63 ve 68-2; 1978 İspanyol Anayasası, m. 152/1-2, 161, 162/2, 165 ve ek madde 4; 1980 Şili Anayasası, m. 77/1, 77/2, 77/7, 78/4, 82, 92/5, 92/6 ve 93/12; 1990 Benin Anayasası, m. 115/5 ve 135/3; 1991 Burkina Faso Anayasası, m. 127/5; 1991 Gabon Anayasası, m. 73b, 75, 75c, 81, 90/1 ve 93/2; 1991 Moritanya Anayasası, m. 88 ve 92; 1991 Rumen Anayasası, m. 73/3-k, 73/3-l, 126/4, 126/5 ve 142/5; 1992 Togo Anayasası, m. 103/2, 122/3 ve 126/3; 1993 Peru Anayasası, m. 143/2; 1994 Moldova Anayasası, m. 72/3-e ve 115/4; 1995 Gürcü Anayasası, m. 59, 60/4, 60/7 ve 61/2; 1999 Venezuela Anayasası, m. 261/1, 262/1 ve 336/1-10; 2001 Senegal Anayasası, m. 32, 35, 59/5, 89/5, 89/7, 94 ve 100/3; 2003 Ruanda Anayasası, m. 152/4; 2005 Demokratik Kongo Anayasası, m. 153/5, 155/4, 156/3, 160/2 ve 169; 2010 Angola Anayasası, m. 166/2-2 ve 164/1-h; 2010 Madagaskar Anayasası, m. 88/1-5, 88/1-8, 88/1-9, 116 ve 127; 2010 Nijer Anayasası, m. 125/2, 136 ve 140/3; 2011 Fas Anayasası, m. 131, 132 ve 133/2; 2011 Macar Anayasası, m. 24/2-g, 24/3, 24/7 ve 24/9; 2014 Tunus Anayasası, m. 65/2-2; 2015 Kongo Anayasası, m. 166, 188 ve 195; 2016 Fildişi Sahili Anayasası, m. 136, 147/3 ve 162; 2017 Tayland Anayasası, m. 130/1-8; 2018 Burundi Anayasası, m. 210/3, 230, 232/6, 238 ve 242; 2018 Çad Anayasası, m. 158/6; 2018 Komorlar Anayasası, m. 96/4; 2020 Cezayir Anayasası, m. 145/1-5, 186, 191/2, 198/5 ve 204.

hesap yargılaması yapan yargı organları bakımından cari kılınabilmektedir.⁹³ Yargı fonksiyonu kapsamındaki işlemlerin bağımsız ve tarafsız bir şekilde hâkimler tarafından gerçekleştirilmesini sağlamak üzere hâkimlik teminatına ilişkin düzenlemeler ile bağımsızlığın sağlanmasında en mühim sacayaklarından biri olan atama, terfi, nakil, denetim ve disiplin dâhil olmak üzere özlük işlerini yürüten Hâkimler ve Savcılar Kurulu benzeri yapıların kuruluşu, teşkilatı, görev ve yetkileri ile çalışma esaslarının, anayasal ilkeler ışığında organik kanunla düzenlenmesi bir diğer yaygın uygulamadır.⁹⁴

Organik kanunlar, bir diğer temel erk olan yasama organı özelinde de çeşitli düzenlemeler yapabilmektedir. Bu kapsamda, en yaygın uygulama alanlarından biri milletvekilliğiyle bağdaşmayan işler, milletvekilliğinin sona erme hâlleri, milletvekili andı ve parlamenter muafiyetler dâhil olmak üzere milletvekillerinin hukuki statüsü ile mali statüsü bağlamındaki düzenlemelerdir.⁹⁵ Yine parlamentoların teşkilat yapısı, çalışma düzeni ve

93 1978 İspanyol Anayasası, m. 136/4; 1980 Şili Anayasası, m. 95; 1991 Gabon Anayasası, m. 77a; 1991 Moritanya Anayasası, m. 68/8; 1991 Rumen Anayasası, m. 73/3-1 ve 140; 1992 Togo Anayasası, m. 111/2; 1994 Moldova Anayasası, m. 133/5; 1999 Venezuela Anayasası, m. 292 ve 294; 2001 Senegal Anayasası, m. 90/5 ve 94; 2005 Demokratik Kongo Anayasası, m. 179 ve 211/4; 2010 Nijer Anayasası, m. 6/3 ve 141/3; 2015 Kongo Anayasası, m. 190; 2016 Fildişi Sahili Anayasası, m. 154; 2017 Tayland Anayasası, m. 130/1-3 ve 130/1-7; 2020 Cezayir Anayasası, m. 212/2 ve 214/3.

94 1958 Fransız Anayasası, m. 64 ve 65; 1978 İspanyol Anayasası, m. 122; 1980 Şili Anayasası, m. 84/2; 1990 Benin Anayasası, m. 128; 1991 Burkina Faso Anayasası, m. 133 ve 135; 1991 Gabon Anayasası, m. 72; 1991 Moritanya Anayasası, m. 89/5; 1991 Rumen Anayasası, m. 73/3-1, 125 ve 134; 1992 Togo Anayasası, m. 117 ve 118/5; 1993 Peru Anayasası, m. 150; 1994 Moldova Anayasası, m. 72/3-e ve 123; 1995 Gürcü Anayasası, m. 63/5, 63/6, 64, 65/3 ve 65/5; 2001 Senegal Anayasası, m. 90/4 ve 93/2; 2005 Demokratik Kongo Anayasası, m. 150 ve 152; 2010 Madagaskar Anayasası, m. 88/1-6, 88/1-7, 107 ve 136; 2011 Fas Anayasası, m. 112 ve 116; 2011 Macar Anayasası, m. 25/6, 25/8, 26 ve 29/7; 2015 Kongo Anayasası, m. 174; 2016 Fildişi Sahili Anayasası, m. 146; 2018 Burundi Anayasası, m. 225 ve 226; 2018 Komorlar Anayasası, m. 95; 2020 Cezayir Anayasası, m. 145/1-5, 178/4 ve 190.

95 1980 Şili Anayasası, m. 60/7; 1991 Moritanya Anayasası, m. 48; 1991 Rumen Anayasası, m. 70, 71/3 ve 73/3-c; 1992 Togo Anayasası, m. 52/6, 52/9, 52/10 ve 54/4; 1994 Moldova Anayasası, m. 70/2; 2001 Senegal Anayasası, m. 54 ve 60; 2010 Madagaskar Anayasası, m. 88/1-2; 2010 Nijer Anayasası, m. 102; 2011 Macar Anayasası, m. 4/2 ve 4/5; 2016 Fildişi Sahili Anayasası, m. 90/3 ve 90/4; 2018 Burundi Anayasası, m. 153, 157, 158 ve 161; 2018 Çad Anayasası, m. 116/1; 2018 Komorlar Anayasası, m. 76; 2020 Cezayir Anayasası, m. 128 ve 133.

yürütme organını denetlemek üzere işlevsel kıldıkları bilgi edinme ve denetim araçları odaklı düzenleme örnekleri de oldukça fazladır.⁹⁶ Yürütme organına değinmişken ayrıca belirtilmelidir ki, tatbik edilen hükümet sistemi dairesinde kişi yönünden farklılıklar bulunmakla birlikte yürütme organında görev alanların göreve başlama usulü, görev ve yetkileri, siyasi, cezai ve hukuki boyutlarıyla sorumlulukları, görev bağdaşmazlıkları, istifade ettikleri muafiyetler ile görevlerinin sona erme hâlleri için organik kanunla düzenleme yapılması yaygın bir uygulamadır.⁹⁷

Organik kanunla yaygın olarak yapılan düzenlemelerin yanı sıra her devletin müstakil dinamikleri doğrultusunda mevzubahis kanun türüyle düzenlenmesi öngörülen istisnai alanlar söz konusu olabilmektedir. Örneğin 1991 Kolombiya Anayasası (m. 342/1), kalkınma planlarının taslak, onay ve uygulama süreçlerine dair esaslar ile Ulusal Planlama Konseyi'nin teşkilatı ve faaliyetlerinin organik kanunla düzenlenmesini normlaştırmaktadır. 1994 Moldova Anayasası (m. 72/3-8) ve 1995 Gürcü Anayasası (m. 7/5), münhasır ekonomik bölge kurulması ve kurulan ekonomik bölgelerde uygulanacak hukuki rejimin organik kanunla düzenlenmesini gerekli kılmaktadır. 1994 Moldova Anayasası, genel ve özel af ilanına organik kanun şeklinde karar verilmesini de hükümleştirmektedir (m. 72/3-15). Aynı yöndeki hüküm, 1991 Rumen Anayasası'nda bulunmaktadır (m. 73/3-i). Mevzubahis iki anayasaya göre, suç ve cezalar ile infaz rejimi organik kanunla düzenlenmelidir.⁹⁸

1972 Panama Anayasası (m. 322/2), Panama vatandaşlarının çalışma şartlarına ve geçim kaynaklarına hâlel getirmeksizin Panama Kanalı'nda yabancıların işçi statüsünde istihdam edilmesine ilişkin esasların organik kanunla düzenlenmesini hükme bağlamaktadır. 1975 Papua Yeni Gine

96 1958 Fransız Anayasası, m. 27/3, 34-1, 39/3, 39/4 ve 44/1; 1980 Şili Anayasası, m. 52/1-c(3), 52/2-2, 55, 74/2 ve 128/5; 1991 Gabon Anayasası, m. 62; 1991 Moritanya Anayasası, m. 51/3; 1994 Moldova Anayasası, m. 72/3-3; 2001 Senegal Anayasası, m. 62, 64 ve 81/3; 2003 Ruanda Anayasası, m. 128/2 ve 131/3; 2010 Madagaskar Anayasası, m. 79 ve 82; 2011 Fas Anayasası, m. 67/6; 2011 Macar Anayasası, m. 5/8 ve 7/3; 2018 Çad Anayasası, m. 120/2; 2020 Cezayir Anayasası, m. 140/1 ve 141/2.

97 1958 Fransız Anayasası, m. 23 ve 68; 1991 Moritanya Anayasası, m. 44; 1991 Rumen Anayasası, m. 73/3-d, 102/3 ve 105; 1992 Togo Anayasası, m. 75, 76/3 ve 129/2; 1994 Moldova Anayasası, m. 72/3-4 ve 97-99; 1999 Venezuela Anayasası, m. 189/2 ve 236/1-20; 2003 Ruanda Anayasası, m. 113 ve 123; 2010 Nijer Anayasası, m. 102; 2011 Fas Anayasası, m. 87; 2011 Macar Anayasası, m. 12/5; 2015 Kongo Anayasası, m. 95/4; 2018 Burundi Anayasası, m. 94; 2018 Çad Anayasası, m. 98/3; 2020 Cezayir Anayasası, m. 96/4, 137 ve 140/1.

98 1991 Rumen Anayasası, m. 73/3-h; 1994 Moldova Anayasası, m. 72/3-14.

Anayasası'na göre, varlık fonu kurulması ve yönetimi organik kanunla düzenlenir (m. 212A). Aynı Anayasa başkent statüsünün de organik kanunla düzenlenmesini gerekli kılmaktadır.⁹⁹ Paralel yöndeki hüküm, 1994 Moldova Anayasası'nda (m. 110/3) bulunmaktadır.

1993 Peru Anayasası, yenilenebilir ve yenilenemeyen doğal kaynakların kullanımına ilişkin esasların, organik kanunla düzenlenmesini normlaştırmaktadır (m. 66/2). 1999 Venezuela Anayasası'na göre; ekolojik, coğrafi, demografik, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi dinamikler ile sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ışığında imar planlarının esasları organik kanunla belirlenir (m. 128/1). Son olarak, 2014 Tunus Anayasası (m. 65/2-1), yasama organının organik kanun biçiminde karar alarak devletlerarası antlaşmaları onaylamasını gerekli kılmaktadır.

99 1975 Papua Yeni Gine Anayasası, m. 4/3 ve 4/4.

SONUÇ

Organik kanunlara yönelik düzenleme içeren 36 devlet anayasası odaklı analizlerin gerçekleştirildiği bu çalışma ile bahse konu kanun türüne dair öğretilerdeki normatif çalışma eksikliğinin giderilmesi hedeflenmiştir. Şekli analiz bağlamında ulaşılan genel çıkarımlardan ilki, organik kanunların ulusal normlar hiyerarşilerindeki konumuna ilişkindir. Söz konusu kanun türü, genel itibarla anayasaların bir alt basamağındaki hiyerarşik sırada konumlanmaktadır. Bu durumun doğal bir neticesi olarak anayasaya uygunluk denetimine tabi tutulan organik kanunlar için işlevsel kılınan denetim türü genellikle önleyici denetimdir. Mevzubahis denetim yoluna başvurma yetkisi de genel itibarla organik kanun ısdar etme yetkisine sahip makama tanınmaktadır. Önleyici denetimin süresini bir ay olarak düzenleyen örnek sayısı fazla olsa da 2005 Demokratik Kongo Anayasası ve 2010 Nijer Anayasası, süre yönünden istisnai uygulamaları normlaştırmaktadır. Önleyici denetim sürecinin, ısdar işleminin süresini durdurması ise genellemenin yapılmasına müsait derecede benimsenen uygulamalardandır.

Organik kanun önerileri için uygulanan esaslar ile alelde kanunlarda uygulananlar arasında genel itibarla farklılıklar bulunmamaktadır. Ancak bazı istisnai uygulamalar, 1972 Panama Anayasası ve 2017 Tayland Anayasası tarafından hüküm altına alınmaktadır. Organik kanun önerilerinin görüşülmesine ilişkin esaslar ise alelde kanunlarınkinden anlamlı farklılıklar barındırmaktadır. Benzeri durum, genel itibarla nitelikli çoğunluk kaydına tabi organik kanunların parlamentolardaki kabul süreçleri için cavidir. Nitelikli çoğunluğun derecesine yönelik olarak genel uygulama, parlamentolardaki üye tam sayısının salt çoğunluğudur. Ancak çoğunluk kuralının derecesini artıran 1976 Portekiz Anayasası ve 2018 Burundi Anayasası örnekleri bulunmaktadır. Organik kanunların maddi mahiyeti dairesinde nitelikli çoğunluk kaydının farklılaşması da mümkündür. 1980 Şili Anayasası, 1980 Yeşil Burun Anayasası, 1991 Hırvat Anayasası ve 1995 Gürcü Anayasası, farklılaşmaya yönelik çeşitli örnekler barındırmaktadır.

Maddi açıdan organik kanunlarla düzenlenen alanın geniş çapının bulunduğu ileri sürülebilir. Devletin temel nitelikleri dâhil olmak üzere anayasal düzenin genel esaslarına dair birçok husus organik kanunlarla düzenlenebilmektedir. Bu kapsamda, en yaygın düzenleme alanları; ulusal, bölgesel ve yerel dil rejimlerine dair esaslar, ülke sınırlarına ilişkin düzenlemeler ile askerî arma, bayrak ve ulusal marş gibi devlet sembollerinin kullanımıyla ilgili hususlardan oluşmaktadır. Bir diğer yaygın düzenleme alanı, tatbik edilen hükümet sistemi ile benimsenen devlet şekli ve siyasi

teşkilat yapısı doğrultusunda gerçekleştirilen seçimlerle beraber halk oylaması ve halk teşebbüsü gibi yarı doğrudan demokrasinin araçlarında işlevsel kılınan esaslara yöneliktir. Yine idari ve siyasi teşkilat yapılarına dair organik kanunla düzenleme yapılması da yaygın uygulamalardandır.

Biçimsel itibarla organik kanunların işlevsel kılındığı bir diğer yaygın alan temel hakların korunması ve bazı temel hakların kullanımı ile sınırlandırılmasına yönelik müstakil rejimlerin ihdasıdır. Nispi eşitliğin tesisi için dezavantajlı kesimlere yönelik pozitif ayrımcılık uygulamalarına dair esasların organik kanunla düzenlenmesi bir başka yaygın uygulamadır. Bir diğer yaygın uygulama ise devlet temel erklerinin kuruluşu, işleyişi ve birbirleri arasındaki ilişkilere dair düzenlemeler odaklıdır. Not edilen yaygın uygulama alanlarının dışındaki pek çok husus da organik kanunla düzenlenebilmektedir. Devletlerin müstakil dinamikleri doğrultusunda belirlenen bahse konu hususlar, genel ve özel af ilanından infaz rejimine, kalkınma planlarından münhasır ekonomik bölgelere, devletlerarası antlaşmaların onaylanmasından doğal kaynakların kullanımına kadar çeşitli alanlara temas edebilmektedir.

36 devlet anayasasından oluşan örneklem kümesi ile organik kanunların şekli ve maddi açıdan değerlendirildiği bu çalışmayı takip edecek çalışmalar, organik kanunların Türkiye’de uygulanabilirliğini tahlil edebilir. Organik kanunların Türk demokrasisi ve anayasa yargısının gelişimine netür katkılar sunabileceği de bu minvalde ayrıca tetkik edilebilir. Önemle vurgulanmalıdır ki, sadece organik kanunların varlığıyla demokratik gelişim veya hukukun üstünlüğünün ileri taşınması ihtimali düşüktür. Nitekim ampirik veriler de bu görüşü destekler vaziyettedir. Amerika Birleşik Devletleri merkezli Özgürlük Evi (*Freedom House*) tarafından yayımlanan 2025 Dünya Özgürlük Raporu’na göre,¹⁰⁰ bu araştırmanın örneklem kümesinde yer alan devletlerden yalnız dokuzu “özgür” kategorisinde yer

100 1941 yılında kurulan ve merkezi ABD’nin başkenti Vaşington’da bulunan Özgürlük Evi’nin pek çok ülkede şubesi bulunmaktadır. Demokrasi, insan hakları ve siyasi hürriyetler konularında analitik araştırmalar yürüten Özgürlük Evi, nitel ve nicel verilerin birlikte kullanıldığı karma yöntemle hazırlanan Dünya Özgürlük Raporu’nun her yıl düzenli olarak yayımlamaktadır. Rapor doğrultusunda devletlerin üç temel sınıfta tasnif edilmesi söz konusudur. Özgürlük seviyesi bakımından toplam skoru 1-34 puan aralığında olan devletler “Özgür Değil”, 35-69 aralığındakiler “Kısmen Özgür” ve 70-100 aralığındakiler “Özgür” şeklinde kategorize edilmektedir. Raporun tam metnine erişim için bakınız: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2025/uphill-battle-to-safeguard-rights>, E.T. 07.04.2025.

almaktadır.¹⁰¹ Örneklem kümesindeki 15 devlet “kısmen özgür”,¹⁰² kalan 12’si ise “özgür değil” kategorisindedir.¹⁰³ Hukukun üstünlüğü bağlamındaki ampirik veriler de benzeri bir tabloyu ortaya koymaktadır. Dünya Adalet Projesi (*World Justice Project*, WJP) tarafından geliştirilen ve küresel saygınlığı bulunan Hukukun Üstünlüğü Endeksi,¹⁰⁴ bu araştırmanın örneklem kümesindeki 31 devleti derecelendirmektedir.¹⁰⁵ Bu kapsamda, 31 devletin 13’ündeki hukukun üstünlüğü derecesi görece iyi sayılabilecek düzeyde, kalan 18’inde ise kötü değerlendirmesi yapılabilecek seviyededir.¹⁰⁶

Yukarıda not edilen ampirik veriler, organik kanunları her derde deva bir panzehir olarak nitelendirmenin anlamlı olmayacağını göstermektedir. Bahse konu veriler ışığında organik kanunların gerek demokrasinin gerek anayasa yargısının gelişimine ancak tamamlayıcı nitelikte katkı sunma potansiyelinin bulunduğu ileri sürülebilir. Bu potansiyelin yanı sıra demok-rasi ve anayasa yargısının gelişimine tesir edebilecek diğer müstakil dina-

101 Söz konusu devletler şunlardır: Fransa, Hırvatistan, İspanya, Kolombiya, Panama, Romanya, Senegal, Şili ve Yeşil Burun Adaları.

102 “Kısmen özgür” kategorisindeki devletler şunlardır: Benin, Dominik, Fas, Fildişi Sahili, Filipinler, Gürcistan, Komorlar, Macaristan, Madagaskar, Moldova, Moritanya, Papua Yeni Gine, Peru, Togo ve Tunus.

103 “Özgür değil” kategorisindeki devletler şunlardır: Angola, Burkina Faso, Burundi, Cezayir, Çad, Demokratik Kongo, Gabon, Kongo, Nijer, Ruanda, Tayland ve Venezuela.

104 WJP, 2006 yılında Vaşington merkezli olarak kurulan ve dünya çapında hukukun üstünlüğünün ilettilmesini hedefleyen sivil toplum kuruluşudur. WJP’nin en önemli faaliyetlerinden biri olan ve her yıl düzenli olarak güncellenen Hukukun Üstünlüğü Endeksi kapsamında 400’den fazla değişkenin nicel ve nitel veriler eşliğinde analiz edilmesi söz konusudur. Mevzubahis analiz neticesinde, örneklem kümesindeki her bir devlet için 0 ila 1 arasında puanlandırma yapılarak hukukun üstünlüğü seviyesi yönünden derecelendirme gerçekleştirilmektedir. 0,5 ve üzeri toplam skoru bulunan devletlerin hukukun üstünlüğü derecesi iyi olarak değerlendirilirken bu seviyenin altında puana sahip olan devletlerin derecesi kötü olarak nitelendirilmektedir. Endeks hakkında daha fazla bilgi için bakınız: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global>, E.T. 07.04.2025.

105 Örneklem kümesinde yer alan beş devlet – Burundi, Çad, Komorlar, Papua Yeni Gine ve Yeşil Burun Adaları – Hukukun Üstünlüğü Endeksi kapsamının dışındadır.

106 Hukukun Üstünlüğü Endeksi kapsamında görece iyi dereceye sahip devletler şunlardır: Fransa, Gürcistan, Hırvatistan, İspanya, Macaristan, Moldova, Panama, Romanya, Ruanda, Senegal, Şili, Tayland ve Tunus. Görece kötü dereceye sahip devletler ise şunlardır: Angola, Benin, Burkina Faso, Cezayir, Demokratik Kongo, Dominik, Fas, Fildişi Sahili, Filipinler, Gabon, Kolombiya, Kongo, Madagaskar, Moritanya, Nijer, Peru, Togo ve Venezuela.

miklerin ÷lke bazlı çalışmalarda hesaba katılmasında isabet vardır. Türkiye ölçekli araştırmaların da bu yönde adım atması nihai manada güçlü analizlerin sunulmasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Akgün, Mustafa, “Bağımsız İdari Otoritelerin Anayasal Statüsünün Belirlenmesi İhtiyacı: Teorik ve Pratik Gerekçeler”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 57, S. 2, 2024, s. 29-60.

Anayurt, Ömer, *Anayasa Hukuku: Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar)*, 6. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023.

Araç, İbrahim/**İba**, Şeref, “Türkiye’de Yasa Önerisi Hazırlama ve Norm Koyma Tekniği ve Yasamacı Mesleğinin Nitelikleri Üzerine”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 58, S. 3, 2003, s. 35-60.

Atar, Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, 16. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023.

Bakırcı, Fahri, “Kod Yasa – Çerçeve Yasa Ayrımı Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 54, S. 3, 2005, s. 223-240.

Bakırcı, Fahri, “Yasama Sürecinin Hızlandırılması ve Sakıncaları”, *Kanun Yapma Tekniği*, Editör, Yener Üner, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2015, s. 21-61.

Çağlar, Selda, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Eşitliğin Dar Yorumu”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 3, 2012, s. 43-86.

Çetin, Beytullah, “Türk Hukuk Düzeninde Yetki Genişliği İlkesi”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2018, s. 94-112.

Çiner, Can Umut/**Karakaya**, Oral, “Merkeziyetçiliğin Yeni Biçimi: Yetki Genişliği İlkesinin Değişen Uygulaması”, *Memleket Siyaset Yönetim*, C. 19, S. 42, 2024, s. 215-242.

Delperee, Francis, *The Meaning of the Law*, United Nations Development Programme, Kyiv 2018.

Dinçkol, Bihterin, “Kadın-Erkek Eşitliği İçin Pozitif Ayrımcılık”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 8, 2005, s. 101-117.

Döner, Ayhan, *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar*, 2. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2023.

Döner, Ayhan, *Türk Anayasa Hukuku*, 6. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2025.

Eren, Abdurrahman, *Anayasa Hukuku Dersleri: Genel Esaslar – Türk Anayasa Hukuku*, 6. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2024.

Eroğlu, İzzet, “22. Yasama Döneminde Kanun Teklif ve Tasarılarının Hazırlanmasında Anayasa’nın İnsan Hakları Hükümlerine Uygunluk Denetimi”, *Yasama Dergisi*, S. 15, 2010, s. 5-48.

Frankenberg, Günter, *Comparative Constitutional Studies: Between Magic and Deceit*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2018.

Geçmez, Taner, “Özel Yasama Yöntemi Olarak Temel Kanun”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, C. 25, S. 104, 2013, s. 265-298.

Gitiri, Jennifer/**Szentgáli-Tóth**, Boldizsár, “The Organic Laws in Francophone Africa and the Judicial Branch: A Contextual Analysis”, *Speculum Juris Law Journal*, C. 35, S. 1, 2021, s. 1-24.

Gören, Zafer, *Anayasa Hukuku*, 2. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2015.

Gören, Zafer, “Genel Eşitlik İlkesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 3, 2016, s. 3279-3301.

Gözler, Kemal, “Türkiye’de Bir Bilinmeyen: Isdar”, Prof. Dr. Erdal Onar’a Armağan: Cilt II, Editörler, Merih Öden/Levent Gönenç/Selin Esen, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 2013, s. 897-950.

Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları: Ders Kitabı*, 14. Bası, Ekin Yayınevi, Bursa 2022.

Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 27. Bası, Ekin Yayınevi, Bursa 2023.

Hirschl, Ran, “Comparative Methodologies”, *The Cambridge Companion to Comparative Constitutional Law*, Editörler, Roger Masterman/Robert Schütze, Cambridge University Press, Cambridge 2019, s. 11-39.

İba, Şeref, “Eşitlik ve Pozitif Ayrımcılık Kavramları Yönünden Dokuzuncu Anayasa Değişikliği”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 39, S. 1, 2006, s. 1-15.

İba, Şeref, “Ülkemizde ‘Torba Kanun’ ve ‘Temel Kanun’ Uygulamaları”, *Ankara Barosu Dergisi*, C. 69, S. 1, 2011, s. 197-202.

İba, Şeref, *Anayasamızla Yeniden Tanışalım*, Astana Yayınları, Ankara 2019.

İba, Şeref, “Karşılaştırmalı Bir Parlamento Hukuku Analizi: ‘Torba Kanun’ Nedir, Ne Değildir?”, *Adalet Dergisi*, S. 72, 2024, s. 65-84.

İba, Şeref, *Parlamento Hukuku*, 9. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2024.

İnceoğlu, Sibel, “Türk Anayasa Mahkemesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Eşitlik ve Ayrımcılık Yasağı Çerçevesinde Af, Şartla Salıverme, Dava ve Cezaların Ertelenmesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 17, S. 1, 2001, s. 41-70.

Jackson, Vicki, “Comparative Constitutional Law: Methodologies”, *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, Editörler, Michel Rosenfeld/András Sajó, Oxford University Press, Oxford 2012, s. 54-74.

Jacobsohn, Gary/**Schor**, Miguel, “Introduction: The Comparative Turn in Constitutional Theory”, Editörler, Gary Jacobsohn/Miguel Schor, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2018, s. 1-21.

Kaboğlu, İbrahim Özden, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, 18. Bası, Legal Yayıncılık, İstanbul 2024.

Kılıç, Abbas, “Organik Kanun Kavramı ve Organik Kanunun Türkiye’de Uygulanabilirliği”, Uluslararası Necmettin Erbakan Hukuk Kongresi (Konya, Türkiye, 13-15 Mayıs, 2022), s. 43-46.

Köküsarı, İsmail/**Gedik**, Ömer, Türk Anayasa Yargısı, Yetkin Yayınları, Ankara 2024.

Kunenko, Iryna/**Poliarush-Safronenko**, Svitlana/**Lapka**, Oksana, “The Concept and Significance of Constitutional and Organic Laws in Legal Science and Legislation of Different Countries”, Journal of International Legal Communication, C. 4, S. 1, 2022, s. 65-74.

Mazza, Mauro, “The Hungarian Fundamental Law, the New Cardinal Laws and European Concerns”, Acta Juridica Hungarica, C. 54, S. 2, 2013, s. 140-155.

Metin, Yüksel/**Erece**, Burak, “Bölge Devlet ve Federal Devlet Mukayesesi: İspanya ve Federal Almanya Örneği”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S. 7, 2016, s. 687-720.

Odyakmaz, Zehra/**Kaymak**, Ümit, Anayasa Hukuku, 25. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021.

Özbudun, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, 17. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2017.

Petersen, Niels/**Chatziathanasiou**, Konstantin, “Empirical Research in Comparative Constitutional Law: The Cool Kid on the Block or All Smoke and Mirrors?”, International Journal of Constitutional Law, C. 19, S. 5, 2021, s. 1810-1834.

Schweitzer, Gábor, “Fundamental Law – Cardinal Law – Historical Constitution: The Case of Hungary Since 2011”, Journal on European History of Law, C. 4, S. 1, 2013, s. 124-128.

Szentgáli-Tóth, Boldizsár, “The Scope of Qualified Law: Comparative Analysis”, 22nd International Academic Conference (Prague, Czechia, 22-25 March, 2016), s. 267-277.

Szentgáli-Tóth, Boldizsár, “Organic Laws and the Principle of Democracy in France and Spain”, Pro Futuro: A Jövő Nemzedékek Joga, C. 9, S. 4, 2020, s. 62-74.

Şirin, Tolga, Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Kanun Kavramı, 2. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2019.

Tepeli, Özge Didar Şeyda, “Türk İdare Sisteminde Bağımsız İdari Otoritelerin Yeri ve Önemi”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 26, S. 3, 2024, s. 1023-1048.

Teziç, Erdoğan, “Torba Kanun”, Kanun Yapma Tekniği, Editör, Yener Üner, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2015, s. 335-351.

Teziç, Erdoğan, Anayasa Hukuku, 20. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2016.

Ulusoy, Ali, “Bağımsız İdari Kurumlar”, Danıştay Dergisi, C. 29, S. 100, 1999, s. 3-17.

Yancı Özalp, Nihan, “Türkiye’de Yasa Yapımı: Nicelik Sorunu Mu, Nitelik Sorunu Mu?”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 61, S. 1, 2006, s. 267-295.

Yılmaz, Dilşat, “Yetki Genişliği’ İlkesi Üzerine Bir İnceleme”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 11, S. 1, 2007, s. 1245-1254.

Yüksel, İsmail, “6771 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu’nun Ardından Kanun Yapma Yöntemi”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 2, 2017, s. 256-257.

İnternet Kaynakları

24.11.1934 Tarihli ve 2587 Sayılı Kemal Öz Adlı Cumhuriyet Reisine Verilen Soyadı Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat/Metin/1.3.2587.pdf>, E.T. 08.04.2025.

18.02.1948 Tarihli ve 5186 Sayılı Atatürk’ün Kız Kardeşi Makbule Atadan’a Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KA-NUNLAR_KARARLAR/kanunbtbmmc030/kanunbtbmmc030/kanunbtbmmc03005186.pdf, E.T. 08.04.2025.

07.07.1948 Tarihli ve 5245 Sayılı İdil Biret ve Suna Kan’ın Yabancı Memleketlere Müzik Tahsiline Gönderilmesine Dair Kanun, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbtbmmc030/kanunbtbmmc030/kanunbtbmmc03005245.pdf, E.T. 08.04.2025.

1947 İtalyan Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Italy_2020, E.T. 08.04.2025.

1958 Fransız Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/France_2008, E.T. 09.04.2025.

1972 Panama Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Panama_2004, E.T. 08.04.2025.

1975 Papua Yeni Gine Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Papua-New-Guinea_2016, E.T. 08.04.2025.

1976 Portekiz Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Portugal_2005, E.T. 09.04.2025.

1978 İspanyol Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Spain_2011, E.T. 09.04.2025.

1980 Şili Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Chile_2021, E.T. 08.04.2025.

1980 Yeşil Burun Adaları Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Cape-Verde_1992, E.T. 08.04.2025.

- 1987 Filipin Anayasası, https://www.constituteproject.org/constitution/Philippines_1987, E.T. 07.04.2025.
- 1990 Benin Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Benin_1990, E.T. 07.04.2025.
- 1991 Burkina Faso Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Burkina_Faso_2015, E.T. 07.04.2025.
- 1991 Gabon Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Gabon_2011, E.T. 07.04.2025.
- 1991 Hırvat Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Italy_2020, E.T. 09.04.2025.
- 1991 Kolombiya Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Columbia_2015, E.T. 07.04.2025.
- 1991 Moritanya Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Mauritania_2012, E.T. 07.04.2025.
- 1991 Rumen Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Romania_2003, E.T. 09.04.2025.
- 1992 Togo Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Togo_2007, E.T. 07.04.2025.
- 1993 Peru Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Peru_2021, E.T. 07.04.2025.
- 1994 Moldova Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Moldova_2016, E.T. 09.04.2025.
- 1995 Gürcü Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Georgia_2018, E.T. 09.04.2025.
- 1999 Venezuela Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Venezuela_2009, E.T. 08.04.2025.
- 2001 Senegal Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Senegal_2016, E.T. 07.04.2025.
- 2003 Ruanda Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Rwanda_2015, E.T. 08.04.2025.
- 2005 Demokratik Kongo Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Democratic_Re-public_of_the_Congo_2011, E.T. 07.04.2025.
- 2010 Angola Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Angola_2010, E.T. 08.04.2025.
- 2010 Madagaskar Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Madagascar_2010, E.T. 07.04.2025.
- 2010 Nijer Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Niger_2017, E.T. 07.04.2025.
- 2011 Fas Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Morocco_2011, E.T. 07.04.2025.

2011 Macar Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Hungary_2016, E.T. 09.04.2025.

2014 Tunus Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014, E.T. 07.04.2025.

2015 Dominik Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Dominican_Repub-lic_2015, E.T. 07.04.2025.

2015 Kongo Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Congo_2015, E.T. 07.04.2025.

2016 Fildişi Sahili Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Cote_DIvoire_2016, E.T. 07.04.2025.

2017 Tayland Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Thailand_2017, E.T. 07.04.2025.

2018 Burundi Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Burundi_2018, E.T. 07.04.2025.

2018 Çad Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Chad_2018, E.T. 07.04.2025.

2018 Komorlar Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Comoros_2018, E.T. 07.04.2025.

2020 Cezayir Anayasası, https://constituteproject.org/constitution/Algeria_2020, E.T. 07.04.2025.

Anayasa Mahkemesi Kararları

AYM, E. 1963/124, K. 1963/243, 11.10.1963.

AYM, E. 1990/31, K. 1990/24, 24.09.1990.

AYM, E. 2001/353, K. 2002/87, 26.09.2002.

AYM, E. 2003/12, K. 2004/69, 16.06.2004.

AYM, E. 2003/112, K. 2006/49, 06.04.2006.

AYM, E. 2012/19, K. 2013/17, 17.01.2013.

AYM, E. 2011/42, K. 2013/60, 09.05.2013.

AYM, E. 2012/18, K. 2013/80, 18.06.2013.

AYM, E. 2021/35, K. 2022/161, 13.12.2022.

AYM, E. 2022/117, K. 2023/4, 05.01.2023.

AYM, E. 2022/126, K. 2023/29, 16.02.2023.

AYM, E. 2020/11, K. 2023/98, 18.05.2023.

AYM, E. 2024/68, K. 2024/167, 24.09.2024.